

پهروهردهی پراگماتی و دیدیکی رهخنهیی بۆ پرۆسهی پهروهرده له ههریمی کوردستاندا، جۆن دیوی به نمونه

پ.ی.د. مسلم حسن محمد
زانکۆی راپهرین/ کۆلیجی زانسته
مرۆفایهتییهکان- بهشی فلهسهفه

پ.ی.د. بتول رضا عباس
زانکۆی راپهرین/ کۆلیجی زانسته
مرۆفایهتییهکان- بهشی فلهسهفه

م.ی. هیمداد محمود حمه صالح
زانکۆی راپهرین/ کۆلیجی زانسته
مرۆفایهتییهکان - بهشی فلهسهفه

hemdad_mahmwd@uor.edu.krd   dr-batool2010@uor.edu.krd   dr.muslimhasan2004@uor.edu.krd

تاریخ الاستلام : ۲۰۱۹/۱۲/۲۳/۱۹۷

تاریخ القبول : ۲۰۲۰/۸/۳۱/۲۱۱

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

پوخته:

ئهم نوسینه ههوانیکی رهخنهیه له روانگهیهکی پراگماتییهانمه بۆ پرۆسهی پهروهرده له ههریمی کوردستان. بۆ ئهممهش فلهسهفه پراگماتی جۆن دیوی وهك سهرمشق وهردهگریت و ههولدهات لهم روانگهیهوه کیشه و خاله لاوزهکانی ئهم پرۆسه پهروهردهیه دیاری بکات. له بهشی یهکهمه که دوو باسه، سهرتا پیناسهیهکی گشتی بۆ پهروهرده و دواتر روونکردنهوهی پهروهرده وهك کیشهیهکی فلهسهفی دهخاته روو. له بهشی دوومه پراگماتییهکانی دیوی بۆ دیاریکردنی گرفته پهروهردهیهکان له چوار باسی سهرمهکیدا روون دهکریتمهوه؛ باسی یهکهم پرسی پهروهرده به شیوهیهکی گشتی باس دهکات، باسی دووم بنهمای پهروهردهی پراگماتی دهخریتمهوو، دواتر له باسی سیهمهدا ناوهنده کۆمهلایهتییهکان وهك فاکتهریکی پهروهردهی باسی لیهوهکریت، ئینجا له کۆتا باسدا پهروهرده وهك دروستکردن و ئامانج له کۆمهلاگی مۆدیرندا دهنرخیندریت. له بهشی سیهمهدا که له سئ باس پیکهاتوه، رهخنهکان له سیستهمی پهروهردهی ههریم و پینشیارکردنی چارهمهکان باس دهکریت، له باسی یهکهمه دۆخی پهروهردهی ههریم به شیوهیهکی گشتی دهخریتمهوو، دواتر له باسی دوومهدا گرفته پهروهردهیهکان باس دهکریت و ئینجا له باسی سیهمهدا خاله نیکهتییهکانی پرۆسهی پهروهرده له ههریمی کوردستاندا له سئ تهری سهرمهکیدا باس دهکریت؛ تهری یهکهم باس له نهبوونی سیستهمی پهروهردهی دهکات لهو پرۆسهیهدا، تهری دووم باس له نهبوونی ئامانج دهکات پرۆسهکهدا، دوا تهریش باس له نهبوونی شیوازیکی فیرکاری گشتگیر و شیوا دهکات که ئهم پرۆسهیهی پین بناسریتمهوه. بهشی چوارهمیش له دوو باسدا ههولدهات پهوهندی نیوان پهروهرده و فلهسهفه باس بکات و لهویوه بچیته ناو پرسهکانی چارهمهری و پینشیارهکان بۆ ریفۆرمی پهروهردهی؛ له باسی یهکهمه کارلیکهکانی ژینگهیی کۆمهلایهتی و پهروهرده باس دهکات و له دوا باسی کۆتا بهشی ئهم توێژینهوهیهدا باس له بهفلهسهفهکردنی پرۆسهی پهروهرده دهکات به ئامانجی دامهزراندنی سیستهمیکی پهروهردهی شیوا.

وشه کلپیهکان: پهروهرده، رهخنه، پراگماتیزم، ئهمموم، ژینگه، کۆمهلاگ، گۆران، فیرخواز، فیربوون، ماموستا، سیستهم، دیموکراسی، رههینان، پینشکوتن، پینشکوتنخواری، چالاک، بهشاری.

التربية البراغماتية ، رؤية نقدية للمشروع التربوي في اقليم كردستان: جون ديوى انموذجاً

ا.م. هيمداد محمود حمصالح
جامعة رابرين/ كلية العلوم
الانسانية - قسم الفلسفة

أ.م.د. بتول رضا عباس
جامعة رابرين/ كلية العلوم
الانسانية - قسم الفلسفة

أ.م.د. مسلم حسن محمد
جامعة رابرين/ كلية العلوم
الانسانية - قسم الفلسفة

hemdad_mahmwd@uor.edu.krd

dr-batool2010@uor.edu.krd

dr.muslimhasan2004@uor.edu.krd

الخلاصة:

ان دراستنا قد جاءت محاولة لنقد الرؤية البراغماتية للمشروع التربوي في اقليم كردستان، كما ان اختيارنا للفيلسوف الامريكى المعاصر (جون ديوى) ليكون انموذجاً للدراسة يعود الى كونه مثالا يحتذى به ويؤخذ بافكاره بشكل غير اعتباطي و هو الامر الذي جاء من خلال البحث و التمحيص في مشكلات المشروع التربوي في اقليم كردستان. اننا من خلال هذه الرؤية سنحاول بيان مواضع الضعف في المشروع التربوي، حيث تناولنا في الفصل الاول و في المبحث الاول منه مدخلا مفاهيميا عاما للتربية ومن ثم تناولنا التربية باعتبارها مشكلة فلسفية، اما في الفصل الثاني فقد تناولنا رؤية ديوي البراغماتية وعرض المشكلات التي تعيق النظام التربوي في اربعة مباحث ففي المبحث الاول تطرقنا للمسالة التربوية بصورة عامة و في المبحث الثاني بحثنا مبادئ النظام التربوي البراغماتي و من ثم في المبحث الثالث القينا الضوء على المراكز الاجتماعية كعامل مؤثر في العملية التربوية بينما في ختام الفصل الثاني تطرقنا الى البنية التربوية و مبادئها و رسالتها في المجتمع المعاصر. ان الفصل الثالث يقسم بدوره الى ثلاثة مباحث حيث قمنا بنقد المشروع التربوي في الاقليم وعرضنا المقترحات اللازمة للمعالجة حيث كان موضوع المبحث الاول يدور حول المشروع التربوي في الاقليم و في المبحث الثاني تناولنا المشكلات التربوية في الاقليم، و في المبحث الثالث تطرقنا الى اهم نقاط الضعف في المشروع التربوي في الاقليم ومن اهمها غياب النظام التربوي المتكامل وكذلك غياب الهدف من العملية التربوية الملائمة للعصر. اما الفصل الرابع فقد قسم الى مبحثين اثنين حاولنا فيهما بحث العلاقة بين الفلسفة والتربية و التي من خلالها وفي ضوء الاطر الفلسفية يمكن ايجاد المعالجات المناسبة للمشكلات التربوية تلك و ايضا بيان المقترحات اللازمة لعملية الاصلاح في مجال التربية والتعليم في اقليم كردستان، حيث كان موضوع اثر البيئة الاجتماعية على العملية التربوية مادة للمبحث الاول بينما شمل المبحث الاخير من دراستنا محاولة لايجاد فلسفة متكاملة للتربية في الاقليم من اجل بناء نظام تربوي رصين يواكب عملية التقدم الحاصلة.

الكلمات المفتاحية: التربية، النقد، البراغماتية، الخبرة، البيئة، المجتمع، التغيير، الطالب، التعليم، المعلم، النظام، الديمقراطية، الممارسة، التقدم، التقدمية، النشاط، المشاركة.

Pragmatic Education and a Critical Vision of the Educational Project in Kurdistan Territory, John Dewey as a Model

Dr Muslim Hassan Mohammed

University of Raparin,

College of human science,

Department of Philosophy

dr.muslimhasan2004@uor.edu.krd

Dr Batool Ridha Abbas

University of Raparin, College

of human science,

Department of Philosophy

dr-batool2010@uor.edu.krd

Himdad Mahmud Heme Salih

University of Raparin,

College of human science,

Department of Philosophy

hemdad_mahmwd@uor.edu.krd

Abstract:

This study entitled "Pragmatic education and the critical vision of the educational project in Kurdistan region: John Dewey as a model" is an attempt to criticize the pragmatic vision of the educational project in Kurdistan through choosing the ideas of the contemporary American philosopher (John Dewey) as a model to examine the problems of the educational project in this region so as to know the weaknesses in this educational project. The first chapter included two sections, in the first one we gave a general conceptual introduction to education and then we addressed education as a philosophical problem. In the second chapter we discussed Dewey's vision of pragmatism and the problems that hinder the educational system in four sections, in the first one we dealt with the educational issue in general and in the second one we discussed the principles of the pragmatic educational system and then in the third section we addressed the social centers as an influential factor in the educational process while in the final section we discussed the educational structure, its principles and mission in the contemporary society. The third chapter in turn is divided into three sections, in the first one we criticized the educational project in the Kurdistan region and in the second one we presented the necessary proposals to address the current problems, while in the third section we addressed the most important weaknesses in the educational project in the region, the most important of which is the absence of the integrated educational system as well as the absence of the essential purpose of the educational process. The fourth chapter included two sections, we tried in the first one to examine the relationship between philosophy and education through which and in the light of the philosophical frameworks to can find appropriate solutions to the educational problems there as well as we can outline the proposals necessary for the reform process in the field of education in Kurdistan as a whole. The last section in this study dealt with the impact of the social environment on the educational process where we tried to find an integrated philosophy of education that may assist in building a solid educational system in line with the progress taking place.

Keywords: Education, Criticism, Pragmatism, Experience, Environment, Society, Change, Student, Education, Teacher, System, Democracy, Practice, Progress, Progressiveness, Activity, Participation.

بهشی يهكهم: دهر وازهيكه بۆ تىگه و مانا

باسى يهكهم: سهره تايهكى تيورى بۆ تويزينهوه و گرتتهكانى تويزينهوهى پهروهدهيى

تهوهرى يهكهم: پيشگووتن:

مرؤف همميشه له همولى ئهوهدايه ژيانى به شيوهمكى گونجاو و باش ئاراسته بكات، له پيناو ئهممشدا هموليداره همموو سمرچاوه و فاكتمهكانى دهروربهرى بهكاربهينييت. بهلام؛ نايا مرؤف پيوسته چى بكات بۆ ئهوهى نكه تهنيا نويزكردنوهى ژيانى مسوگر بكات بهلكو گهشه پييدات و بهره و باشتر بيگوريت؟ له تيروانين و نوسينهكانى چون ديوى له بارهى پهروهدهوه دهتوانين بناغميكمى گرنگ بۆ خويزينهوهيكمى رهمخبيانهى پهروهدهى باو و بنياتنانى سيستمىكمى پهروهدهى دروست؛ دابريژين. ههروهه دهتوانين به عهقلىكمى رهمخگرانه باس له جومگهكانى ئهم پهروهدهيه بكمين و خاله نيگهتيفهمكانى بخهيمروو و له روى لاوازي پرؤگرام، شيوازي فيركارى، ميكانيزم، ريخستننى فيرگهكان. چونكه ريخستننوهى سيستمى پهروهده به سودهرگرتن له تيروانين و ديده فلهسهفيهمكانى ديوى هاوکارمان دهبيت له بنياتنانى سيستمىكمى پهروهدهيى توكمه و كاريگر به شيوهمكه دواچار ئهم سيستمه ببيت هاندريك بۆ پرؤسهى ديمؤكراسى له كومملگادا.

تهوهرى دووه: تويزينهوهكانى پيشوو

بيروكهى نوسينى ئهم تويزينهويه لهو بنهمايهوه سمرچاوهى گرت كه پرسى پهروهده پرسىكمى گرینگ و ههنوكميهيه و تويزينهوه تايادا يان زور كهمه يان ئمگر ههشبىت نهچونته ژير بارى ديسپلينهمكانى تويزينهوهى زانستيهوه، بهلكو زياتر وهك كتىب و گوتار و كارى ئهممولى له بوارى پهروهدهدا ئهجام دراون. بهشيك لهو كتىبانهى كه سمبارت به پرسى پهروهده نوسراون ئيمه له تويزينهوهكهماندا وهك سمرچاوه سودمان ليومرگرتوه. بهلام هيچكام له كتىبهمكان نهچونته بوارى ليكولينهوهيكمى فلهسهفيانهى بوخت لهم بوارد، به تايهت پهيوست به پراگماتيزم هزرى چون ديوى. ليردها دهكرت خوينهر بۆ ليسى سمرچاوهكان بگهرينهوه كه تايادا ئامازهمان به چهند كتىبىك كردهوه.

تهوهرى سييهه: گرنگى تويزينهوه

پرؤسهى پهروهده بهيى فلهسهفهى پهروهده وادهكات فيرگه تهنيا ببيت مۆلگهيكه بۆ كوكردنوهى فيرخواز و فيرکردنيان نكه پهروهدهمكردنيان. دۆخى سيستمى پهروهده بهيى ههبوونى فيژن و ئامانج كه له فلهسهفهى پهروهدهوه بنيات دهنرين و دهچمسينرين نموو له دۆخى يهكهمكى سمربازى دهچيت كه راهينراون و چمكيان دراوته دهست بهيى ئهوهى پينانگوترابيت ئهوان بوچى راهينراون و پيوسته چى بياريزن و بهرگرى له چى بكن. له ههر ساتيكدا دهشيت ئهم چهكه روهوه ئهوه شوينه ئاراسته بكرت كه له بهرتهدا ئهوان پيوسته بهرگرى ليكهن.

تهوهرى چوارهم: ميتودى تويزينهوه

ئهم ليكولينهويه به ميتودى شروهمكارى رهمخبيى ئهجامدراوه چونكه رهمخه بنهمامى نوپوونهيه و پيمانوايه كومملگا به بي رهمخه دهبيت جهستهيكمى مردوو وهك گؤميكى وهستاو دهرنگ يا زوو بؤگن دهكات. رهمخه

دروستيش پيويستي به شيكاربيمكي ورد هميه. همروهها به گویرهي ميتودی تويزينموي زانستی تويزينمويکه ريکخراوه و سمرچاوهي سمرمكي له تويزينمويکهدا سودي لئوهرگيراه.

توهري پينجهم: پرس و نامانجي تويزينهوه

ئم تويزينمويه بيرکردنويه له بارهي کوممليک پرسى گرنگ. وروژاندى پرسيارى بنمايه له بارهي ژيان و پهروره و بمرچاوپرونييمان دهداى تا بزانيں له چ پنتيکويه دهوانين به پرسيارهکويه خمريکبين و بايهخ و ممتريسيهکانى پرسمکه دهرکبهين. ئمو پرسيارانهي پهيوستن به پرسى فلسفه و پهرورهدهوه دهکريت لم تويزينمويهدا بمربيکويں ئهمانن:

- بايهخي ژيانى پهروره له کوپوه سمرهلهدهداى؟
- ئايا کوممليکاي مؤديرن دمتوانى بهي سيستمى پهروره بمردهو امبيت؟
- چون دمتوانين سيستمىکي کارىگهري پهرورهدي بنيا تبنيين؟
- رولى فلسفه له کوپى پرسى پهرورهدهايه؟ ئايا رولمکهي لاهمکيه يان بنمايه؟
- ئايا هوکاري ناکارايى پهروره له همريدا چنده پهيوسته به غيايى فلسفهوه؟

باسى پهکهم: پيناسه ي پهروره

پهروره - education هنگاونانه بمره کاميلبون، وانا پينگهياندى مرؤفه له نيو پرؤسيهکي نامانجدارى ژيانکردندا به نامانجي کاميلکردنى. وهک چون مؤديرنهکان دهبيژن؛ پهرورهده گشهپيدانى ئهرکه دهرورونييهکان (الوظائف النفسية)، ئهمش له ريگاي مشق و راهينايى بمردهوام هنگاو به هنگاو به مبهستى کاميلبون. (جديدى، 2006، ص 266) (Jadidi, 2004, p: 266) بو نمونه کاتليک دهلى "مندالمکم پهرورهکرد" وانا بوونى زيندهورپکي خاوهن ئاوهز و شياو بو پرؤسيه بنيا تان و پهرورهکردن، بهو واتايى که "گهشم به تاوانا کائيدا"، جو له و رهفتارمکانم چاککرد. لئرموه دهرفتمى ئموه پندهداى که بينه تاكيى گونجاو بو ژيان له زينگهيمکي ديارىکراو به گویرهي شيوايى پهرورهکردن له رووى ئاوهزى و جهستى و سرؤشتيهوه. همروهها گوتهى "گهسهکه پهرورهدهبو"، نامازه دهکات بو لايينه ئزمونونييهکانى ژيان، به واتايى ئموه که ئزمون کردارمکانى ديارىکرد و سنورمکانى دارشت.

مهرجه بنهرهنييهکانى پهرورهدهيمکي سمرهوتو و ئموه پرؤسمکه گهشهي کهسايتمى تاگ له رووى جهستى، ئاوهزى، مؤراليهوه بگرتهوه تاكو بتوانى شياو و هاوسهنگبيتهوه لهگهل سرؤشندا، وانا له بازنهى تهسكى خوى بازى پييدات بمره بازنهيمکي فراوانترى نيو زينگه ي دهروربهري، له ژير رؤشنايى ئهمهدا دهکريت بلين پهروره دياردهيمکي کومه لايهتبه وهک همر دياردهيمکيتري کومه لايتمى دهکوئته ژير رکيف و کارىگهري گهشه و پيشکوتنهوه. (صليبا، 1385، ص 266) (Saliba, 1385, p: 266)

لئرهده پيويسته جياكارى بکمين له نيوان پهروره و فيرکردندا (Education and Learning) فيرکردن واتاي فيربوونى زانياريمکي ديارىکراو ديت، بو نمونه کهسيک دهبيژيت "فيري زانياريمکانم کرد و فيربوو"، بو پرؤسيه فيرکردن مهرجه دهسويژمکانى ناسانكارى و زينگهيمکي گونجاوى فيرکردن بو فيرخواز هم له نيو قوتابخانه و هم

له دمر مهو دا ههبيت، و اتا دهبيت همماهننگيبهك له نيوان قوتابخانه و مالموه ههبيت له پيناو پيشكهشكردني بهرزترين ناستي فير كردن.

جياكهر موهميكي ديكه ي پرؤسه ي فيركاري نمويه تايهتتمندتره له پهروره ده، چونكه پهروره گواستتهوي زانباري و نمومونمكانه بو فيرخواز لهگمل همولي گورانكاري له خهسلتمكانيدا و راستكردنوهي كرداره نالمبارمكاني، له بهرامبردا چاندين و پهرهپيداني رهفتارگهليكه كه شيار و باشن بو نمو زينگهيهي تيايدا دهژيت. بهلام فيركاري تنهيا گواستتهوي زانباريه به تمكنيك و ريگا جور او جورمكاني فير كردن، كهواته به كورتي له پهروره دا لايهني مورالي بهشداره له پرؤسه كه دا بهلام له فيركاري دا جمخت له لايهني زانستي و فيركردني زانباري دهكرتتهوه. له پرؤسه ي فير كردندا دهبيت كهسي فيركار ههبيت. كهواته پرؤسه ي فير كردن پرؤسه يكي سي جمسمهريبيبه له نيوان فيرخواز، فيركار و بابمتي فير كردن. له نيو سمتهري سينگوشهكه دا زينگه ي فير كردن ياخود نمو زينگهيه هميه كه هم فيرخواز و هم فيركار تيايدا پرؤسه ي فير كردن بهريره دههبن. نمممش بو گهيشتنه به نامانجه بنهمياهمكاني پهروره وهك پاراستني كهلتور و بنياتناني نموهيكي نوئ به ديد و تيروانينيكي نوئي لهگمل گونجاو لهگمل سمردم. له ژير روشنايي نم تيروانيندا دهكرت بلين زانستي پهروره گرنگي به بنهما و پيره هاوبهشمكاني نيوان سمردم نمو چالاكيانه دهيات كه ديارده پهروره دهيممكانه دمريدهخات بو گهيشتن به ياسا و تيوري ريخستني پرؤسه ي فيركاري و پهروره يي. (ابوطالب، 2001، ص 23-25) (Abu-Talib, 2001, P:23-25)

ههروه ها نامانجي پهروره ده و پهروره دهكار پيوسته ديار و پرونييت و له سيستميكدا داريژرانييت، بهشويهيكه مهبهستمكاني شيارو بهديهينانين و له پيناوي نامانجي مروفايهتياهدا فيرخوازان ناراستهيكات، ههر له پيناوي نم نامانجاندا بنياتناني مروف بكاته نامانجي خوي و رمچاوي چالاكيهيكاني تاك و كوملگا بكات. دهكرت به شويهيكه گشتي بايمخي پهروره به چمند خالنيك ديار بيكهين:

1. نامرازي مانوه و بهردوامي كوملگايه له ريگه ي پاراستن، گواستتهوه، نوپكر دنوهي كلتور مكهيهوه.
2. گهشهيهكي سمرداسهريبه له كوملگادا بو خو نوپكر دنوه بهرمو ناينديهكي گمش.
3. گهشهپيداني سمرومي مروف له چوارچيهوي ياسا و شوناسي كهلتوري له گهشه ي نهقليهتي كوملگادا. (سهعيد، 2004، ص 45) (Saeed, 2004, p: 45).

باسي دووهم: پهروره وهك گرفتنيكي فلهسفي

كهرچي پرؤسه ي پهروره ههميشه چارهسمهري گرفتمكاني ژيان دهكات، چونكه تنهيا له ريگه ي پهروره ده و پرؤسه ي فيركاريهوه مروف پهره به تواناكاني خوي دهيات، له همولي چارسمركردني كيشه ههنوكميهيكاني خوي و نمو كيشانه ي پيشيبيني دهكات له نايندهدا بينه پيشموه، بهلام له لايهكموه دهكرت پهروره خوي ببينه گرفت و بابمتيك بو ليكولنموي فلهسفي، بويه كاتيكي فلهسفيانه روودهكهينه خودي پرؤسه كه نموا ناچار دهبين وهك گرفتنيكي فلهسفي روي تيبكهين.

پهروره پرؤسه يكي ديزينه و له فورمه گشتيهيكهيدا هيچ كوملگايهكي مروبي بي پهروره نهبووه و ميژروهكي دهگمريتهوه بو همزاران سال پيش نيسنا، له فورمه تايهتتيمكهشيدا وهك پهروره يكي سيستماتيكي و ريخراو بريتيه له پراكتيزه ي تپگهيشتن فلهسفي روو له كيشه پهروره دهيممكانه، نمممش له نيوه ي يكمه ي سهده ي رابردوهوه

له نمریکا به شیوهیهکی جیواز و هملگری مؤرک و تایهتتمندی خوی ومک لکیکی فلسفه له نیو فلسفهیهی پمرومردمدا جیگهی کرایموه. (هوندرتش، 2005، ص 200) (Hendrich, 2005,p: 200)

یهکیک لمو کیشانهی که رووبهرووی هم توئزمریکی بواری فلسفهیهی پمرومردم دهیتیموه نموهیه که لیکولینومکانی بواری پمرومردم له پیناو خودی پمرومردم و پمرومردم پمرومردم نم پروسیمیدا نمکراوه، بملکو له پیناو کومملیک نامانجی سیاسی یان فلسفهیهی رووبیتیکراوه. له کتیبی کوماردا یهکیک له ممزنترین سیستمه پمرومردمیهکان دهخریتیموه، نموهی پمروهست بم پروسهه گرنگی همیه نموه نیبه داخو فیلمسوف و توئزمرانی بواری پمرومردمیهی چمنده هاواری تیروانینمکانی پلاتون، بملکو کاتیک پمرومردم ومک گرتیکی فلسفهیهی دهخمینه بمرباس، نموه دهیتیموه گرفت که ناخو چون دمکریت پمرومردم بکریته سیستماتیک، همروهه دهسلات رولی همبیت لم پروسیمیدا بو گیشتن به تیشکی چاکه و همقیقمت؟

نممه تمنیا تایمته نیبه به فلسفهیهکی دیاریکراوی ومک پلاتون، بملکو زوریک له بیریار و فیلمسوفان تیروانینیکی سیستماتیکراویان بو پمرومردم خستوتیمروهو. بهلام له فلسفهیهی لیبرالدا پیچموانهی نممه دهبینین، کاتیک رمچاوی ناخی مندال دمکات و نمو بایمته دمکانه دهیتیموه نیو پروسهیهی پمرومردموه که مندال خوی نامادهیه پیشوازیان لیکات، لیرموه دمردمکویت نم شیوازه له پمرومردمکردن فیرخواز رمچاوی حمز و خولیاکانی مندال دمکات، نمک فلسفهیهی نایدیایهکی سمپنیراو به سمر پروسهیهی پمرومردمدا. نموهی لیرمدا گرنکه نموهیه، همردوو جوری پمرومردم کون له به سمتهر کردنی تاک له پروسهیهی پمرومردمدا، بهلام جیوازان له دانانی بایمته فیرکاریدا که یهکمیان بایمته فیرکاری پیشومخت دهسمپنیت و پیروزی دهبمخشیت به جیگیری بایمته نمپستیمی دیاریکراوه همروهه سروش و دهولمت، بهلام همچی دوومه بایمته نمپستیمی جیگیری نیبه و دمکریت به گویرهی تاکمکان گورانکاری تیدابکریت.

پهشی دووهم: پمرومردمیهی پراگماتی

باسی یهکم: پرسی پمرومردم

دیوی* تیزی نامرازگهیهی (instrumentalism) بو یهکه لاکردنموه و چارسمکردنی گرفته فلسفهیهکیان پیشکمشکرد، بمو مانایه که هممو بیروکیهکی ومک نامراز بو چارسمکردن و شیکردنموهی کردیهکی پراکتیکی وینادمکرد؛ لم دیدگایموبوو که دیوی روویکرده بواری پمرومردم و پنیوابوو دمکریت لم بوامدا بیروکمکان روله نامرازیهکی خویان به باشی پیاده بکن. همروهه بیرکردنموهی دیوی زیاتر له ژیر کاریگهیهی داروین و نمزومنگهیهی نویدابوو، همربویه کاریگهیهی نم دوو رهوته داروینزم و نمزومنگهیهی که یهکمیان سمرجم بیرکردنموهی نم سمردهمیهی خستبووه ژیر کاریگهیهی خویی و دوومیشیان ببوه مؤرکیکی دیاری سمرجم فلسفهیهی نمگلوسمکسونی نمریکی؛ به تمواوی به تیروانین و فلسفهیهی پمرومردمیهکیموه دیاره. (کامل، 1993، ص 115-117) (Kamil, 1993,p: 115-117)

* چون دیوی (1859-1952)، یهکیک له به نوابانگترین و کاریگهترین فیلمسوفانی نمریکایه. خاومنی زیاتر له 50 کتیب و 200 وتاری له بواره جوراوجورمکانی فلسفهیهی نموه که تممئیکی دریز و توانایهکی زوری نوسینی همبوو، توانی بشداریهکی دیار و کاریگهیهی همبیت له سمرجم دیسیپلینه جیوازمکانی فلسفهیهی؛ لوجیک، تیوری زانین، میتافیزیک، ئیتیک، سیاست، ناین، ئیستتیک همروهه پمرومردم. (بروانه: Robert 1977. P: ix)

دیوی پو ابوو مروّف له پیناوی ئوو ئامانجی که دهیوئیت به دهستی بهیئیت دتوانیت کوممگاکهی گورانیپیدات و به خواستی خوی رووه و ئوو ئامانجه ناراستهی بکات که خواز یاریمی. هیچ شتیک نمگور نییه، همموو شتیکي ژیانی مروّف شیاویتی گوران و گهشهسمنی تیدایه، جا بههاکهی هم شتیک بیت، کاتیک روتی گورانکاری خواز یاری گورینیمی ئیدی دهیئت بگوریت. کهواته روتی چاکسازیکردن له ژیانی کومه لایمی و نابوری هم کوممگایمک دهخوازیت ریساکانی موزال و بهها کومه لایمی و ئایینیکنیش لمگهل خویدا بگوریت. همربویه بنهماکانی سیاسمتردن و نابوری و پمرومردمش له ناویدا بریتینین له بنهماگملیکی نمگور، بملکو روتی ژیان و گورانی کومه لایمی لمگهل خویدا پملکیشیان دهکاته نیو پروسمی گورانکاریهوه. (کامل، 1993، ص 127-119) (Kamil, 1993, p: 119-127)

باشتره دهرکی ئومه بکهین له باکراوندی ئوو دیده پراگماتییمی دیویومه دیننه ناو پرسی پمرومرده، همروهها دهیئت ئومه بزانی پمرومرده بریتییه له کاروباریکی گشتی و پیوهسته به تیروانین و بیرواری تاک به تاکی هم کوممگایمک. پرسی پمرومرده زیاتر له همربواریکی دیکهی کومه لایمی دیاریکراوی پیوهسته به شارمزیی و لیهاتوویومه، کهمتر تیروانینی کهسانی ئاسایی تیایدا به همد و مدهگیریت، بهلام زور جار له پمرومردهها پیوهسته دهیئومه به دیدو تیروانینی گشتی و خملکانی ئاساییهوه. چونکه پمرومرده زیاتر له همربواریکی دیکه توانای دهسکاریکردنی دخی کومه لایمی و گورینی کاروبار و تیروانینه کومه لایمییمکانی همیه. بهلام بو دیوی، کوممگای دیموکراتی ناتوانی لومو چارمنوسه رابکات که تیایدا پرسی سیاسمت و پمرومرده له لایمن رای گشتییومه کونترول دهکرین، بهلام ئومهی گرنکه ئوم کونترولکردنه سنورمکانی تا کوئییه و له کوئیشدا ئیش و کارمکانی کهسانی پسپوری پمرومردهی دهسپیدهکات؟ همربویه لای دیوی ئامانج و دوا مهبهستمکانی پمرومرده له لایمن هاوالاتیان دیاریدهکرین، به شیومیمک لمگهل خویاندا گونجاوبیت همروهها مافی ئهوانه بریار له سمر دهرمنجامه به دهستهاتووهمکان بدن له خویندنگادا له سمر بنهمای ئوو پرسه گرنگانهی له ریومه مندالهمکان دهکرین به جوریکی دیاریکراو له ژن یان پیواو. شارمزیانی پمرومرده دهیئت کهسانیکی متمانمیکراو شارمزابن، به شیومیمک بتوانن تیکستی گونجاو هملبزیرن، شیوازی وانمبیزی گونجاو دیاریکهن، همروهها توانای ماملهمکردنیان همبیت لمگهل ئوو کیشه ئالوزانهی له پروسمی پمرومردمکردندا دینهپیشمهوه. (Dewey, 1909, p: vii)

دیدگای پمرومردهی دیوی له دیدگا موزالیهمکانیومه دریز دهیئومه؛ کاتیک ئوو له بواری موزالدا وایدیهینی هیچ بههایمکی پیشتر چهسپینراو نییه تا ئیمه له همولی بهدیپناییدا بیربکهینومه و تیکوشین، بملکو بههاکان خویان له ئهمومونی روظانومه سمرهملدهدن و ئهمومونیش جمخت له دروستییان دهکاتومه، همروهها به تییمرینی وادهی خوشیان دهپوکینومه (ئهمه بریتییه له سروشتگمراوی فلسفههی دیوی)، کهواته له نیوان چاکه و خراپهها جمنگیکی ئهبدی و میژووی نییه، بملکو ئومه ژینگیمکی دیارکراوه بههایمکی موزالی و مک چاک زهق دهکاتومه و بههایمکی دیکه دهپوکینومه. لیرومه به گویرهی هم کیشیمیمک که پیویسته چارهمربکریت، رهفتاریکی دیاریکراو خوی دهسبیت که پیویسته بو چارهمربکردنی کیشمه بگیریتهبهر. کهواته چاکه ئومه که هملوئیسیتیکی دیاریکراو دهخوازیت له دخیکی دیاریکراودا، بهمش وینایمکی موزالی دیاریکراومان بو دهردهخات که پیویسته له چارهمربکردنی کیشمهکدها هانای بو بهمین. ئوم دیده له پمرومردهها پالی به دیویومه نا تا بناغهی پمرومردهی

پیشکومتخواری* دابریژیت؛ چونکه وهک نامازهمان بۆ کرد هممو هزاراندنیک بۆ چارسمرکردنی کیشمیکی دیاریکراو دیتهمثاروه و له ساتی ئهموونیشدا جۆریکی دیاریکراو له بهها و هملوئیسست خوی دهمپینیت؛ واته پهمورده دهپیت خوی بگونجینیت لهگهل ئهو کیشه ههقیقانهدا که منداً ههستی پیدهکات، له پیناو گهیشتنی پرۆسمه که به دهرمنجامیکی گونجاو. واتا پرۆسهی پهمورده گهرمه که پرۆسمهکی دیموکراسیانهپیت له بری پهموردهی دهسهلاتگهرا و خۆسهپینی کلاسیکی. (کامل، 1993، ص 121-122) (Kamil, 1993, p: 121-122)

باسی دووهم: بنهمای پهموردهی پراگماتی (فیرگه وهک کارگهیهک)

پهمورده لای دیوی وهک تیکهیمیکی هاوواتا به تیکهیی دیموکراسی بهکارهینراوه. واتا ئهم دوو تیکهیه له بنهرمتدا نامازه بۆ ههمان واقعی سیاسی و کۆمهلاپهتی و جفاکی دهکهن. ههرچی دیموکراسییه لیرهدا وهک تیکهیمیکی بهرتهسکی نیو سیستمی سیاسی نابینریت، بهلکو دیموکراسی وهک شیوازی ژیانکردنی تاک و کۆمهلگا لیدهروانریت. ئهممش واتا له دهرهوهی شیوهژیانی دیموکراسیانه شیوهیمیکی گونجاوی ژیانکردن که شایسته به مرۆفینیت له گۆریدا نییه. هممو شیوه ژیانکردنیک نادیموکراسیانه سهردهکیشیت بۆ سمرکوکردن و ژیانکردنیک ناسروشتی و مرۆف دمخاته نیو دۆخی نادادی کۆمهلاپهتی و زۆرمهلی سیاسییهوه. بینگومان فهلسفه زهمینهیمه که بۆ پرۆسهیمهک تیایدا سیستمی پهمورده به گشتی و فیرگه به تایهتی وهک کارگهیهک مرۆفیک بهرهم دههینیت گونجاو لهگهل خواست و داواکاریمهکانی کۆمهلگا و وهلامدهرهوهی ناستی گهشه و تیکهیشتنی کۆمهلگاکهی. دیوی نامازه به دۆخ و ژیانی مرۆفایهتی دهوات به تایهت له گوندهکانی پێش سهرههلهانی شورشی پیشهسازی، که تیایدا چۆن فۆرمه سهرمهتایهیمهکانی کاری پیشهسازی له ناو خیزان و ئهندامهکانی خیزاندا ئهنجام دهدرا، ههرهها باس لهوه دهکات چۆن منداًلهکان بهشداریان دهکرد له کاری دهستی و فۆرمه سهرمهتایهیمهکانی کاری پیشهسازیدا. دهکریت بلین له پرۆسهیمهدا چهند ههستیکی جۆراوجۆر دهکوهیتمهوه:

- 1- حمزی فیربوونی ریکخستن و سیستم.
  - 2- فیربوونی کاری دهستی و دروستکردنی پهيوهندهیمکی دروست لهگهل پیشهسازیدا.
  - 3- ههسکردن به بهرپرسیاریتی، له بهرامبهر شتهکان و ئهنجامدانی کارهکاندا.
  - 4- بهرهمهپینان، ئهم پرۆسهیه ههر له سهرمهتاه منداًل فیردهکات پتویسته کاری بهرهمدار ئهنجامیدات.
  - 5- مهبهست و نامانج: دهپیته پالنهریکی بههیزی فیرخواز و فیرکار بۆ پهرومپیدانی زیاتری پرۆسهکه.
- نابیت ههرگیز له پال فیربوونی تیوریدا لایهنی پراکتیکی فهروموش بکریت، بهلکو گهرمه که فیرگه بییته کۆمهلگایهکی بچوک تیایدا فیرخواز تهنیا زانیاری کۆنمکاتهوه و بییته بانکی زانیارییه جۆرهمجۆرمان به بی پراکتیزه کردنیان، ناکریت هۆشی فیرخواز وهک میمۆریهک مامهلهی لهگهل بکریت بۆ ههملگرتنی زانیاری، بهلکو فیرخواز وهک

* ئایدیای پیشکومتخواری "progressive" له فهلسهفهیی دیوریدا پینگهیمیکی سمنهتری همیه و له تیروانینه پهموردهیمهکانیشیدا به تهواری رهنگیداوتمهوه. ئهو پنیوایه مرۆف وهک بوونهوریک زیندوو به بهردهوامی له گۆرانی هزری و مۆرالیدایه. لیرموه گهشمکردن و پیشکوتن مۆرکی ژیانه، پهمورده دهپیته ههملگری مۆرکی پیشکومتخواریانه و له پنتیکدا ناوستیت و ناکریت بنهیمهکانی چهقیهستووبن، چونکه پهمورده پهيوهندهپاره به ژیانی کۆمهلگا و مرۆفمکانهوه نامانجهکی له خزیدا تهواری نابیت و بههای فیرگه له پهيوهندهیمهکانیدا به ژیانی کۆمهلگاوه. (بروانه: Ralf 1973, p: 50-51)

مروفتیکی زیرهک و تاکیکی چالاکي نیو کوممگنا بمشداري دهکات له سودی گشتی و فیردهبیت کاری هابمش لهگهل ئوانیدیکهده بکات. ئمه یهکنک له دیارده بزرهکانی نیو سیستمی پهرورهدهی ههریمه چونکه دهرچوانی زانکو و بهشه جیا جیاکان به ریژهمیکی زور بیکار و به ریژهمیکی زورتیش دهرچوان ناکاران و رانههینراون تا بتوانن وهلامی پیداو یستیهکانی بازار بدنموه.

پروسمی پهرورهده دهخوازیت فیرخوازهمکان دهست له بهرهمه سهرمتایی و راستهوخۆکانی درمخت و ناژلههکان بدن، ههرها به ئهموونی فیربین چون شتهکان له دۆخی سهرمتاییهوه دهگورین بو دۆخیکی دیکه تا بتوانین سودی لئوهر بگریین. ئهممش بیگومان له ریگهی ئامیرموه ئهنجامدریت، بو نمونه لۆکه یان پهژم له دۆخه سهرمتاییهکهیموه وهردهگوردريت بو دۆخیکی دیکه و دهکریته جل و بهرگ، ئموکات دهگونجیت بو پۆشین. دواي ئوموش پروسمی ساغکردنموه و بهبازارکردن دهستپندهکات. بیگومان پروسمیکی لهم شیویه پهیوهندیداره به چمندی لایینی معریفی و زانستی وهک فیزیاء، کیمیا، بابولوجی، کشتوکال و پیشهسازی ههروها بازارگانی و تمنامت له دواجاریشدا له دۆخی فراونبوونی پروژهمکهده و له ناسته فراوانهکهیدا پهیوهست دهبیتموه به لایینی سیاست و حوکمرانی و ئابوریوه.

فیرخواز لهو پروسه سهرمتاییهده فیری چمند بابمئیکی سهرمکی زور گرنگ دهبیت وهک:

1- فیری "ئهموون" دهبیت، توژهرانی بواری پهرورهده جمخت له سهر ئهم لایینه دهکهمنوه و سیستمی پهرورهدهی پراگماتی بایخی زوری پیدهدهات.

2- پهیوهندی لهگهل راستیهه واقعیهمکان (رودانگهییهمکان)دا دروست دهکات، تمنیا له نیو تیوردا نامیننئوه.

3- له سهر بنهمای مروفایمتی، خوشمویستی، بهرژموندی، سودمندایمتی، ههروها بو خزمهتکردنی زیاتری خویان و کوممگادا پهیوهندی لهگهل هاوورئ و هاوپیشهمکانیدا دروست دهکن و کارکردنی گروپی ئهنجام دهن، له پهرورهدهی ئیمهدا کمترین کاری گروپیمان همیه به هوی نهبوونی گیانی پیکهوهکارکردن بو ئامانجیکی دیاریکراو، بهمش پهیوهندی کومه لایینی بههیز دهبیت و ئارامی دهروونی و همستی بهرپرسیاریتی بهرامبهر کوممگاو دهووبهری گهشه دهکات.

4- گرنگی زانست و پهیوهندی پتموی به ژیانوه بو زالبون به سهر زهمهنتیهکانی ژیاندا، دهردهکهوئیت.

5- فیری ئوه دهبیت به ئارامی لهگهل ئوانیدیکهده بکهوئیه گفتوگو له جیاتی توندوتیژی و به کارهینانی زمانی زیر، و اتا له پروسمی پهرورهدهدا فیری بنهما سهرمتاییهکانی پیکهوهژیان دهبیت و بهرمنگاری توندوتیژی دهبیتموه.

6- جگه لهمانه فیری زمان، جوگرفیا، میژوو و دیالوگ و پمخشان دهبیت و به شیوهیکی کارا لهگهل هونردا ئاشنا دهبیت.

کارگهههی دیوی شوئینیکه بو ئهنجامدانی چالاکي و کاری پراکتیکی له ژیر چاودیری ماموستادا، ئهممش وادهکات له دواجاردا فیرخواز بیتیه کهسیکی کارامه و هاو لاتییهکی چاک له کوممگایهکی تهندروستدا، سهرباری ئهمانه کهسیکی رۆشنییر و نازاد دهردهچیت، چونکه فیری بوارهکانی توژینهوهی کراوه دهبیت که پهیوهسته به ژیانی مروقهوه.

(رایت، 2010، ص 240) (Rait, 2010, p: 240)

باسی سییهم: ناوهنده کومه لایه تییه کان وهک فاکتھریکی پھروهردهیی

له تیروانیی فیلسوفی پراگماتیذا، ژیان له بنهرندا و به شیوهیکی سروشتی خوازیری بهردهوامییه، ئهم بهردهوامییهش بهی نوتیونوهی همیشمی مهاله بیتهدی و ئهم پروسهش پروسهییکی خودییه. به لام پیشکھوتنی ژیان و هاتمه ناری کوملگای مؤدیرن ههروهه دهولتهی پیشکھوتوی هاوچرخ پیوستی بهوه همیه به شیوهیکی سیستماتیکی و به کوالیتییهکی بهرز ئهم بهردهوامییه بهیینهدی و پهری پیدات. ههریوه پهروده وهک نامزای کاریگهری بهدییهانی ئهم نامانجهی کوملگای مؤدیرن گرنگیکی دهستلنهر ندرای هیمیه و هاوتای خوراک و پنداویستییه بنهره تییه کانه بو ژیانی فسیولوجی. دیوی دهوسیت نامرازه پهروده مییمکانیش به گویرهی سیستمهکه گوران پیدات، بو نمونه دیوی همستیکرد ئهم تخته (کورسی)یه که فیرخواز له سمری دانه نیشت و جیگیر کراوه به ئهروهه، ئیدی ریگه به فیرخواز نادات به نازادی ئاور بداتوه بو هیچ لایهک، واته ئهگه هاورییهکی له پشتوه لیدوانی همیت ناتوانیت به ئاسانی بزانت که کییه و چون گفتوگوی لمگل بکات، چونکه فیرخواز تمنیا روهی له ماموستایه و پولهکه و ریخراوه که ماموستا دهبیته سمتهر له پولا. بویه ئهم کورسی و شیوه دانیشته پیوسته به گویرهی گورانی کوملگا و سیستمی پهرودهیی بگوریت بو شیوهیک که ریگه له نازادییهکانی فیرخواز نهگرت.

(دیوی، الیموقراطیه و...، ص 10) (Dewy, Democracy and..., p: 10)

پهروده وهک پروسهییکی گشتی بریتییه له پروسه نوتیونوهی نهوهکان و پاریزگاری له چاککردن و به روشنیکردنی نهوهکان، له روهی نامانجهوه پهروده بریتییه له سمرلنوی دروستیونوه و بنیاتنانهوهی چالاکیهکانی تاکهکانی کوملگا. (رایت، 2010، ص 10) (Rait, 2010, p: 10)

به گویرهی ئهمه ژینگه و ناوهندی کومه لایهتی دهرهفت دهرهختییت بو:-

- 1 - دروستکردنی جیهانیی فراوان و رهخساندنی دهرهفت بو ناسین و همستکردن به شتهکان.
  - 2 - دهرشتنی پلان و ریکاری گونجاو بو ئهجامدانی کاریک و سهرکوتن به هاوبهشی و هاوکاری دهوروبهر.
  - 3 - دروستکردنی همستی باوهر بهخوبون و بههیزکردنی پالنه مهکان بو به ئهجامگیاندنی ههر کاریک.
- له سمر ئهم بنهمایانه ژینگه کومه لایهتی ههنگاو دوی ههنگاو دهبیته سیستمیکی تابهت له رهفتار و مهیل و نارهوو بو کارکردن. (عبد جاسم، 2012، ص 489) (Abd Jasm, 2012, p: 489)

باسی چوارهم: پهروده وهک دروستکردن و نامانج

مههست له دروستکردن و نامانج ئهوهیه پهروده فاکتھریکی کاریگهری بنیاتنان و دروستکردنه نهک تمنیا پروسهییکی فیکاری بیته، ههروهه پهروده به تمنیا پروسهی دهرختنی لایهنی کرداری تاک یان راهینانی توانسته عهقیمهکان نییه، بهلکو پهروده له پال ئهمانهشدا دروستکردنی عهقیمهتیکی تازهیه له ریگای پیکهوهگریدانی ئایدیاکان و دیاریکردنی کاریگهریه دهرهکیهکان. دهکری هیربارت* وهک نوینهری ئهم تیوره بیهریت، کاتیک ئهو پنیویه به هیچ شیوهیک ئایدیای زکماکی له عهقی مرؤفا بوونی نییه، بهلکو عهقی مرؤف ههگره هیزی زکماکییه بو دروستکردنی خسهلتهمهکان، بهگویرهی کاریگهری رووداوهکان و بهدهنگهوهچونیشیان گورانکاری به سمر دادیت،

* یوهان فیردریک هیربارت: فیلهسوف و دهرنزانیکی ئهلمانی بو که به دۆزموهوی پهروده وهک دیسپلینیکی ئهکادیمی دانه ریت. له 4 می 1776 له دایکبووه و له 14 ای ئوگیستی 1841 مردوه.

نم به دننگو مچونمش پییدهگوتریت فورمه هوشمکیهکان (vorstellungen). (عبد جاسم، 2012، ص، 2) (Abd)
(Jasm, 2012, p: 2)

بهشی سنیهم: پرۆسهی پهرورده له ههریمی کوردستاندا (رهخنده و چارهسهر)

باسی یهکهم: دۆخی پهرورده له ههریمی کوردستان (شێوازی فێرکردن و فێرکاری)

رهنگه هینده ئهستم نهبیت که به شیوهیهکی گشتی دۆخی پهرورده له ههریمی کوردستاندا دیار بیکهیت، چونکه به روانینیکی خیرا دۆخیکی شپرزه و تیکچرژاو ههروهها ناههمواری پهروردهیی له ههریمی کوردستاندا دهردهکویت. بهلام کاتیک دهموویت به تایهتی و به وردی گرفتهکه دیار بیکهیت رووبهرووی ئهستمی و لێیهکی زور دهبیتهوه. لێرموه دهردهکویت، توێژینهوهی مهیدانی دهرهونزانانه و کۆمهلناسانه ههروهها پهروردهبیانهی زههمنده لهو بواردا بپویستن، تاكو بتوانریت گرفتهکه به شیوهیهکی زاستیانه دیار بیکریت و شروقهی پویست بکریت، دواتر چارهسهری گونجاو پینشیار بکریت. چونکه له رێی پهروردهوه دهتوانین ههموو بوار مکانی ژیان بهرووپیش بهرین و گۆرانی پۆز هتیهیان تیدا بهر ههمیهینین، به پینچهوانهوه نهبوونی پهرورده به واتای گرفت و کیشهی ئهم بوارانه دیت.

(نهمین، 2012، ل 12-13) (Amin, 2012, P:12-13)

لای دیوی پهرورده گهرهکه له لایهکهوه به دۆخی ئیستایی کۆمهلگه رابگات و ههنگاو بهروه ئاستیکی بالتر و پینشکوتوتر بنیت، بۆ ئهوهی له دۆخی ئیستایدا نهچهقیت و به شیوهیهکی بهردوام پینشکوتوتی زیاتر بهرهم بهیتیت، له ههمانکاتیشدا کۆمهلگای پینشکوتوو و چالاک ههمیشه سیستهمی پینشکوتوتتری پهروردهیی بونیاتدهنیت و پهرورده له دۆخیکهوه بۆ دۆخیکی دیکه پینشکوتوو دهگۆزیتیهوه. بۆیه ئهم دووانه کۆمهلگا و پهرورده وهک دوانهیهکی راستهوانه و لیکدانمباراو بهیهکهوه و بۆ ههمان ئامانجی پینشکوتوتانه بهروو پینشکوتوو دهروون. (Dewey, 2009, p: 4-5) بهلام پهروردهی ههریمدا نهک ههر ئهمه نابینین بهلکو زور به پینچهوانهوه دهبینین پهرورده به هۆی نهبوونی بهرچاروورونی و فلهسهفهیهکی گونجاو و دیاریکراو کۆمهلگا بهرووه دواره دهگێرتیهوه و رینگه پینشکوتوتی لێدهگریت و لهمپهری بۆ دروستدهکات، ههروهها پهرورده به هۆی ئهوهی ئاراستهیهکی دیاریکراوی رووه پینشکوتوتن نییه، ئهوا زورچارا پهره به وهستاوی کۆمهلگا دمدات و توانای ئهوهی نییه ببینه جیگروهی کایهکانی دیکه کۆمهلگا بهلکو دهبیته پاشکو و بهدووی ئهوا ئامانجاندا دهروات که ئهم کایانه به هۆی ههژمونی زوریان به سهر پهروردهدا دهیسپینن. (نهمین، 2012، ل 16) (Amin, 2012, p: 16) بۆ ئهوش پهرورده له پاشکوتوتی بوار مکانی دیکه کۆمهلگا رزگاری بیت و ببیته هاوتا و هاوشانی کۆمهلگا و وهک دوانهیهک یهکتاری تهواو بکهن، گهرهکه چهقی بیکردنهوهی کۆمهلگا و لایهتی بهرپرس له نیو دهسهلاتدا له سهر پهروردهبیت و ئهم تیگهیهشته به تهوای کاریگهری دابنیت که ناشیت پهرورده وهک کایهیهکی ئاسایی کۆمهلگا لێبروانریت، بهلکو دهبیت وهک دیوی دووهی کۆمهلگا ببینریت و گرنگی پیدریت.

باسی دووهم: گرفتهکانی پهرورده (دیدیکی رهخندهیی)

یهکێک له گرفته گهرهکانی سیستهمی پهروردهی ههریم ئهوهیه تا ئیستا سیستهمی فێرکاری سیستهمیکی دیموکراسی نییه و نهتواندراوه بهها دیموکراسیهکان وهک بههای بنهرتی ژیان و مامله و رهفتارکردن لهم سیستهمدا جییکرینهوه

و له ناخ و دەر وونی فیرخواز اندا و مک بهای دهنستایبهر نهدراو بچیندرین. ئوهی مههستمانه لم توئزینوه کورتهدا باسی بکین ئوهیه چیهی گشتی ئم گرفته پهر وهردهیه دیاریبکین و و مک کیشمی بنهرتی سیستمی پهر وهرده بیخهینهر و، دواى ئوه لیکنوئینوه و چار سمر یهکان بۆ توئزینوهی تایبعت و مهیدانی جیهیلاین.

پرسیاری بنهرتی ئوهیه، بۆچی سمر باری ئوهی سیستمی دهنستایب و دهنستایب له کوردستاندا بانگهشهیه دیموکراسیهت دهکات، بهلام سیستمی پهر وهرده نهیتوانیوه بهو ناسته که له کومهلگهدها بانگهشه دهکرتیت له نیو سیستم و پروگرامی پهر وهردهییدا چیکهوت بکرتیت؟ ئم پرسه له بنهرتدا به شیوهیهکی ریزیهی پاساوی خوی همیه لای دیوی، چونکه پرسى پهر وهرده له نیو دسلپین و ریکاره پهر وهردهیه کونترۆلکراوه مکاندا بمریوه دهچیت، بهلام نابى ئوهی فیرگهکان و ناوهندهکانی خویندن درهنگتر دیموکراسی تییاندا چیکهوت دهیتت بیته بههانهیهک بۆ ئوهی دواى ئوه همموو ساله کمترین بهها دیموکراسیهکانی و مک نازادی و مافی مرۆف و هاوسمنگی رهگزی و ریزگرتن و ریهیدانی توانسته کهسیهکانی فیرخواز پشتگوئ خرابن. بهدیموکراسیهکردنی پرۆسهی پهر وهرده و فیرکردن بهو واتایه دیت فیرخواز دهراکاتی له بمردهما ناوه لا بکرتیت تاکو به شیوهیهکی نازادانه ئهقلی بهکار بهینیت و بیکاته بنهمایهک بۆ ههلبهستنی زانست و توئزینوه ئهکادیمی و زانستیهکان، بۆ ئهمهش دهیتت ههلی بۆ برهخسینریت و نامراز مکانی بۆ فهرامه بکرتیت تاکو به شیوهیهکی ئهکتیف هوشی بخاتمهگر. (Dewey, 1903, p: 199-201)

له سیستمی پهر وهردهی دیموکراسیدا، جۆریک له نازادی نهک ههر دهنهخشریته فیرخواز بهلکو دهنهخشریته فیرگه و مامۆستایانیش تاکو به گویرهی حمز و ناستی فیرخواز و مامۆستایانیش شیوازی پهر وهردهکردن و فیرکاری شیوا به خویان دیاریبکین به مهرجیک لهگهله دیموکراسی و بهها مرۆفایهتیهکاندا گونجاوبیت. به پهنجهوانوه ریکاری پهر وهردهی گشتگیر سیستمیکی داپلۆسینهری پهر وهردهیه بمرهمدههینیت که ریزگه له پهنهکوتن و کرانهوه. (قهردهاخى، 2011، ل 14-15)

بهلام ئوهی جیهی داخه ئوهیه له ههریمى کوردستاندا کمترین پهنهچونی دیموکراسیاوه و کرانهوه دهبینین له فیرگه و ناوهندهکانی خویندندا. تا ئیستا سیستمی سمر تاپاگیری پهر وهردهیه له وهزارهت و پهر وهرده گشتهکانوه دریزدهبینوه دهنهپنهریت به سمر فیرگهکاندا به بیانووی نازانستی و ناپهر وهردهیه و له ژیر ناوی بهکخستنی سیستمی پهر وهردهدا هوش و گوشى فیرخوازان و مامۆستایان له قالب دهنه و کمترین مهودای بیرهکردنوه و خۆریکخستنیان پهنهدهن، له سیستمیکی توتالدا بهکدهخرین و ریزگهنادریت سنور مکانی ئم سیستمه ههتا له پیناوی باشتر پهر وهردهکردن و فیرکردنی شیواوه بههیندریت. سهپاندنی پروگرامیکی بهکگرتووی خویندن که چهندين ههلهی زانستی زهق و ههلهی پهر وهردهیه تیداوه، هۆکاریکی کاریگهری ئم شپرزیهیهی سیستمی فیرکاریه له ههریمی کوردستاندا. سیستمی دیموکرات نامانهکان دیاریدهکات و لندهگهرتیت فیرگه خوی به دووی ریزگه و میکانیزمهکانی گهیشتهدا و ئاییت و پروگرام و ریزگایهک دهنستیشان بکات لهگهله فیرگه و دۆخی مامۆستایان و فیرخوازاندا بتهوه. (قهردهاخى، 2011، ل 31).

لایهنیکی دیکه روهشی نا لهباری پهر وهردهیه له ههریمدا ئوهیه پروگرام و سیستمی پهر وهرده تهورین و کمترین ناستی پراکتیککردن و ئهموونکردنی زانین و زانیاریهکان له بمرچاوگیراوه. له نیو سیستمی فیرکاری نیههدها پروگرامی خویندن سهنههه و مامۆستا و فیرخواز به دهوریدا دهنسورینهوه، و مک ئوهی پروگرامهکانی خویندن

تيكستي بيروزين و نهشياوبيت بيت و فاريزهيان لئ بگوردريت. ماموستا ناچاره له ئلفموه تا ياي به گویره ي ريزهبندي ناو پروگراممکه بو فيرخواز مکان شروفه بکات، له بهرامبيريشدا فيرخواز مکان وک توتی ناچارن ئو پروگرامه به فاريزه و خالموه ئزبمر بکمن و له تاقيرکنموهشدا وک خوی بيدهنموه و بينه ئاويندهی دننگ و رهنگی فيرکاران به بي ئوهی هيچ خواستیکي فيرخواز رمچاو بکريت.

له پيگهی دوهمدا، ماموستا وک قوربانيمکی ئم سيستمه بووته سمنتری دوهمی نيو فيرگه، فيرخواز له خولگهی دوهميدا به دوری ماموستادا دهخوليتموه. واته ماموستا له نيو پولدا دهبيته چمق و وانمبئز ئمرکييمتی پروگراممکه تهاو بکات به تاييمت لمو واناندا که بمکالورين، بويه له پيناوی ئم ئامنجدما ماموستا وئرای زورلمخوکردن ناچاره زور له فيرخواز مکانيش دهکات و به شيوميهکی نارها بيدنگيان دهکات و ناچاران دهکات سمرباری ئوهی ئارمزوی وانمیکيش نمکن به لام دهبي ئزبمری بکمن و بمو شيوازه لئي تيبگن که پروگرامه دیاری کردوه و ماموستاکه شروفهی دهکات. ئمه تهاو پيچموانهی سيستمی ديموکراسيه له فيرگهدا که فيرخواز له سمنتری فيربووندا دادنيت و ماموستا و پروگرامی خویندنيش له پيناو فيرخوازا دهخزينمگم. سيستمی پمرومدهی ديموکراسی ريگه به پمراويزخستنی فيرخواز نادات، نک هر له پول و کاتی واندا، بلکو له دارشتنی پروگرام و بهرنامهی کاری فيرگهشدا، بممش فيرخواز ههست به سمنگ و گرانی بههای خوی دهکات و پروگرام و بهرنامکاني فيرکردنيش وک بهشنيک لهخوی و تهرب لمگمل خولياکاني دهبيت، هر بويه باشتر دهوانيت لهگهلياندا بگونجيت و زياتر دهوانيت فيربيت.

بويه ئم دuxe کاریگهی گموره و بهرتهی به سمر ديموکراتيزه بونی فيرگه و پمرومدهه هميه له هرئيدا، سمرباری بهستنی کونگرهی پمرومده له سالی 2007 و هرگرتنی چمندين برياری گرنگ، به لام هيشتا ئو بريارانه نمکووتونهته بوازی جيمجیکردن و تمنا وک ممرهکمی سمر کاغز ماونتموه، تهاو ليکچوو لهگمل شيوازی وانخويندنی نيو فيرگهکان که بریتين له وانهی تيوری و نابنه پراکتیک، ئم بريارانمش تمنا وک برياری تيوری له کونگرهدا برياران ليدرا. (قمر مداحی، 2011، ل 195-199)

باسی سيپه: خاله نيگه تيفه کانی پرۆسهی پمرومدهی هریمی کوردستان

تهوهری يهکهم: نه بوونی سيستمی پمرومدهی

سمرتا پئويسته له تيگهی سيستمی پمرومدهی تيبگمين. مبهست چيه له سيستمی پمرومده؟ به چی دهگورتريت سيستمی پمرومده؟ هر وهها چی شتيکه وامان لندهکات بلئين که سيستمی پمرومده له هرئيدا نييه؟ سيستمی پمرومده له باخچهی ساوايانموه دهیگرينموه تا دوا ناستی خویندن. بممش فيرگه بچوکترين يهکهی ريکخراوی پمرومدهيه و ولاتيش گهورنترين يهکهی ريکخراوی پمرومدهيه، بم تيبگهيشته ئوه سيستمی پمرومدهيه که دواچار ريکخستن به ولاتيش دهکات. به شيويهک ناکريت حکومتيش به دهر له سيستمی پمرومده وينا بکريت.

لمو پينا سه کورتهی سيستمی پمرومدهه تيدهگمين که پئويسته ئم يهکه کومه لایمتهی و سياسيانهی نيو هر ولاتیک به گویرهی سيستمی دیاریکراو له ولاندا ريکخزين و دواچار به ريکخستنی ئم يهکه بچوکانه ولاتیکي يهکرتوی ريکخراو دروست دهبيت. ئوهی ئمرکی ئم ريکخستنهی دهکويته سمرشان و دهبيته بربرهی پشتی هموو

رېځخستنهکان برېښه له سیستمې پورې پورې، چونکه دواچار پورې پورې نندامې پورې پورې پېشکېشې هم کایه و یمکېه کی کومه لایمتی سیاسی دهکات و دهیبه ستنېتوه نهم نندامېش به گویره ی نهم شپوه مگر تهمیه له سیستمې پورې پورې پیدار او، نهم یمکه کومه لایمتی یان سیاسیه دهیبه ستنېتوه به کوی سیستمه مکه وه.

سیستمې پورې پورې کوملنیک سمر چاوه ی مادی و مروی دهگر یتوه، دهکرت بهم شپوه دیار بیکرتن: آ- بودجه و تیچوی پورې پورې: سمر جم تیچو مکانی نهم سیستمې پورې پورې به موجهی ماموستایانوه.

ب- سمر چاوه مرویبهکان: سمر جم کار ممد، ماموستا، فیر خوازانه دهگر یتوه.

ج- سمر چاوه مادیهکانی سیستمې پورې پورې: کهلو پملی فیزیکی، کمرسته و نامراز مکانی پورې پورې.

د- سمر چاوه ی کات: هممو نهم کاته ی له لایمن ماوستا، فیر خواز، کار ممدانوه دهیبه ستنېت. (OECD 2013, p:

93-125)

مهبست له باسکردنی نهم سمر چاوه مروی و مادیانه ی نهم سیستمې پورې پورې پورې پورې بؤ کیشی دوهمی سیستمې پورې پورې له همیمی کوردستاندا. چونکه وک پشتر نامازهمان پیدا سیستمې پورې پورې برېښه له سمر چاوه مکانی سیستمه مکه و همبونی تیگه شتنیک بؤ ناراسته کردنیان به شپوه مکی دروست، گمر نهم تیگه شتنه نهمیت یاخود تیگه شتنیک نادر وستیت، نهم هر چند سمر چاوه مکانی سیستمې پورې پورې دؤلمه نهمیت به لام هیشتا ناتوانیت نامانجه پورې پورې به باشی بهیبه نهمیت. کموته سیستمېکی ناکارا ناتوانیت به باشی سود له سمر چاوه مادی و مرویبهکانی و دهگر یت و هندی کات تهنیا کات به فیر و دانه نهم دهسگیر کردنی بهر همیمی خواز او.

توهری دوهم: نهمونی نامانج

بمو پشیهی پورې پورې له همولی پاراستنی کلتور و کوملگا له لایمک و بنیاتنای کوملگایمکی داهاتوویه له لایمکی دیکوه. هیچ سیستمېکی پورې پورې ناشیت تهنیا نامانجی هیشتنوهی نهمیت که نهمیتا همیه، بملکو همیشه پورې پورې گمر مکه روئیایمکی بؤ نهمیت و نهمه بیبیت که دهیویت بنیاتی نهمیت. نهمش ناچارمان دهکات بوهی سیاسمتیکې پورې پورې روون و ناشکرا همبیت تاکو به گویره ی نهم سیاسمته پورې پورې که هملقولوی فلسفه ی پورې پورې و دنیایی دهمه لاته بؤ نهمیت، همنگوه پورې پورې ناراسته بکرتن. (نالانی، 2015، ل 313)

همروه ها گمر مکه دهمه لات بتوانی له ریگهی بریاریکوه دهزگا و نورگانمکانی حکومت پابند بکات و رینمای پیوستیان پیدات و یاسا و ریکاری پیوسیت بگریته بهر بؤ هموله دژبهمکانی نهم سیاسمته پورې پورې. نهمش له ریگای پابندکردن و ریگرتن له هم پورې پورې نهمی ناهرمی که دژ به سیاسمتی پورې پورې بیت له ولاتدا.

نهمگرم سیستمې پورې پورې نامانجی نهمیت، نهمه نهمیتا همیه له نهم سیستمېکی پورې پورې ناکارادا همنگاو به همنگاو خراپتر دهکرت و توشی داوهستان دهیبت تا نهمی بؤگنوبون. نهمش کاریمکانی تهنیا له سمر تاک دهر ناکموت، بملکو دهگویر یتوه بؤ کوملگا، بهمش پورې پورې دهیبت یمکک له لایمنه نهمیتهمکانی نهم کوملگا له بری نهمی کاریمگری باش دهمیت، کاریمگری خراپ دهمیت.

کاتیک له دیدی دیوبوه دهموانیه پورې پورې و نامانجمکای، دهبنین پرؤسمی پورې پورې تهنیا پرؤسمیکې بچوکی نهم ژیانی کوملگانیه، بملکو پرؤسمیکې همهمه لایمن و همیوه نهمیداره به سمر جم کایمکانی ژیانوه. همیوه روشنی نامانجی پورې پورې و کارایی پرؤسمی پورې پورې له بهیبه نهمی نامانجهکانیدا، برېښه له روشنایی کوملگا بؤ نهمیتهمکانی و دهسختنی نامانجمکانی.

لئرومه، يمکنک له گرنگترین نمرکمانی پمورده نومه فيرخواز توانستی بپويست له روى بيرکردنموى رمخمنگرانومه و مربرگريت بؤ بمرنگار بونوموى تيروانينى سمور و ديار يکردنى خوه نملقيه خراپمکانى، همروهها خستننژير پسيارى بيرو باومره باومکانى کوملگا و هممو نوه وهمانه بى بناوى معرفيمى دروستهوه له کوملگاوه بومان گوتراومته. وک ديوى ناماژى پيدمکات باومر بون بوموى زموى تمخته باومريکى گشتگير بوو بمر لوموى کولومبس له ريگى کوملگى بملگى نزمونوموه بيسلمينيت که زموى گوييه. همريويه گومانکردن له زانيار يک که پنيستر وک فاكت دراوه، ريگايکه بؤ دوباره بنيا تانوموى زانيار يکان و نمرى يمهى فيرگشه نم توانايه بداته تاك. گهرچى نمرى فيرگه نييه که سمرجم نارگيومينتهکان بؤ فيرخوار يمالا بکاتموه چونکه نمم کار يکه نمشياوى نجامدانه، بهلام دهبي فيرگه نم توانست و نازايتيه، همروهها نمرى کونجکولى له تاکدا بچينيت تا به شيومى قول و کار يگر بکوميته دوى پشکين و يمالا کردنموى دروست له نادرست، گرمانه بؤ چونى سمر پى لمل باومريکى سملينراو و نزمونکراو. (Dewey, 1916, p: 4-28)

به بروى ديوى فيرخواز هيچ ريگايه ديهى له بمر دمدا نييه جگه له پاکردنموى باومر مکنى و بزار کردن. بهلام نم برسويه بهي پمورده يکى باش له کوملگادا کرده يکى محاله، لئرومه تيدهگين پمورده يکى له نمره همره بنمايمکانى برينيه له پاکردنموه و بزار کردنى تاك له باومره هلمکان له لايه و پيدانى توانست به فيرخواز تا بتوانيت به ديدى رمخميانومه نم باورانه هلمسنگينيت که کوملگا بى ويستى خوى ناخنيومته زيهنى و نمويش وک باومر و بنماى بيرکردنموه بى کيشه بؤ سمردمانتيک لملاندان ژياوه و وک تيروانينى جياومر و ريگرتون. کمواته نمرى پمورده يک بيرکردنموى مروث ناراستمکات بمر و نامانجى دروست و نم شوينه که کوملگاي موديرن دمخوازيت، گهرچى به تيروانينى ديوى نمرى پمورده نييه بيرکردنموه له مروثا دروستمکات، چونکه بيرکردنموه پمورهسته به بنماى هيزه سروشنيهکى بونومه، بهلام نمرکيمتى بيرکردنموه پمورده بکات و گشمى پيدات بمر و نامانجى روى. (Dewey, 1910, p: 29)

کمواته به کورتى دهبيت نامانجى پمورده هوشى تاك بيت له کوملگادا، بمر و نازا کردن و کرانموى، همروهها دهبيت چنده نيگرانى فيرکردنباين له روى زمان و ماتماتيک و بوارمکانى ديه، دهبيت زياتر نيگرانى نموبين که هوشيان به چ شيوازيک پمورده دمکريت. دهبيت نم پرسيايه بينه پرسياى هممو نوانه به پموردهوه خمر يکن، ناخو فيرخوازمکانمان رمخميانه بيردمکنموه يان توتى ناسا به شيوازي حوجريمى خمر يکى گوتنموه و نمز بمرکردن بهي نموى تاكتيفانه هوشيان بخمنکار. دهبيت نم پرسيايه له خومان بکمين نيمه فيرخوازمکانمان دمکمينه بانكى زانيارى يان دهيانکمين به بوونىکى نمکتيق له نيو کايه زانيندا تا خويان به يمالا کردنموه و سمردمرکردن له زانينمکان هوشيان زياتر بمر و پيشموه بمرن.

تهوهرى سييه: نهبوونى شيوازيکى فيرکاري گونجاو (نهبوونى فيرکاري پراگماتيانه)

يمکنک له کيشه سمرمکيهکانى پمورده له هر يمى کوردستاندا کيشمى نهبوونى شيوازي فيرکاري گونجاوه بؤ پموردمکردن و بارهينانى فيرخواز. نهبوونى شيوازي فيرکاري واپکردوه له فيرگه يکمه بؤ فيرگه يکتر و له ماموستايه کموه بؤ ماموستايه يکتر بهي گويدانه هيچ بنمايمى زانستى و رمچاومرکردنى گورانکار يه خيراکانى دنيا، ماموستا به گويهرى تيگهيشتن و سمليقه خوى وانميژى بکات. شيوازي وانميژى له دنياى موديرندا زانستىکى

تایمه و ماموستا دهیئت بهر لهوهی دستبده کاره وانهبیژی لئی بههر مهندهیئت، تاکو بتوانی به ناستیکی باش نمرکه پهر وهرده بیههکانی حیبهجی بکات. گهرچی ماموستا تا رادهیهک نازاده له شیوازی وانمگوتنموه و هملبژاردنی ریگایهکی شیواو بو تیگهپاندنی فیرخووان، بهلام بیگومان دهبی هملبژاردنی نهم شیوازه به گویرهی پیوهری زانستی بیئت و رمچاوی بنهما پهر وهرده بیههکان و نهمو خاله جموهه ریانه بکات که پهر وهردهیهکی پئشکمو تنخووان دهیخوازیئت.

دیداکتیک (شیوازی وانهبیژی) به یهکنیک له سهرهکیتیرین بهشمکانی پهر وهرده ههژمار دهکریئت و شیواو و چونیتهی وانمگوتنموهی ماموستا دیاریدهکات له نیو پؤلدا پیوههست به ههروانهیهکموه دهکریئت شیواو و چونیتهیهکهی بگورئیئت. (سمعید، 2004، ل 116) بهلام نهموهی لیرهدها پیوههست بهم باسموه بو نیمه گرنگه نهمونهیه که بچینه نیو وردهکاریمکانی نهموهی که دهبی ههروانهیهک به چ شیوازی بگوتریتموه و ماموستا چون ماملهی لهگهله بکات. چونکه نهمه بابمتهیهک زانستی چونیتهی وانمگوتنموه پیوهی خهریک دهبیئت، بهلام چونیتهی وانمگوتنموه له رووی پرهنسیپ و هملبژاردنی میتودی گونچاوی وانهبیژیوه پیوههست دهبیتموه به فلهسهفه.

نالهباری ماتریالهکانی خویندن و ژینگهیی پهر وهردهیهی دهرفهت به ماموستایان و فیرخووان نادات به شیوهیهکی پراکتیکی رووبهکنه نهموونکاری و نهمجامدانی نهموهی فیری دهبن. به تیروانینی دیوی پرؤسهی پهر وهرده گهرکه فیرخووان وهک چهقی پرؤسهی پهر وهرده ببینیئت و بو نهممش پیویسته فیرخووان تمنیا وهک گوینگر رؤلئ پاسیقی پینهدرئیئت، بملکو پیویسته فیرخووان بهشداره بکات له پرؤسهی پیکهینان و دروستکردنی زانیاریدها به شیوهیهکی پراکتیکی له ژیر چاودیر فیرکاردا خوی زانیاریکان پیکهیننت. بههممانشیوهی زانیاری بواره جیواو زانکان کاتی له تاقیهگهده هملدهستن به پیکهینان و لیکولینهوهی زانیاریهکان و چارهسهرکردنی کیشمکان، نهمو فیرخووانیش بو نهموهی نهدای رؤلئیکی نهمکتیف بکن پیویسته به شیوهیهکی تاقیکاری خهریکی لیکولینهوهی زانیاریهکان و چارهسهرکردنی کیشمکانبن. (Dewey, 1910, p: 29-39)

بهشی چوارهم: پهیههندی فلهسهفه و پهر وهرده

باسی یهکهم: کارلنیکهکانی ژینگهیی کومه لایهتی و پرؤسهی پهر وهرده

ژینگهیی کومه لایهتی یاخود دهرهوهی فیرگه ژینگهیهکی جیواو و ههنديجار دابراه له ژینگهیی فیرگه، نهممش دهگمريتموه بو سروشتی نهمو دیسپلین و ریکارهی له ژینگهیی فیرگهده پیاده دهکریئت، ههروهه ژینگهیی فیرگه به سروشته فیرکاریمکهی وایکردوهه بوشاییهک بکهوئته نیوان نهم دوو ژینگهیهوه که فیرخووان سهرجمی کاتمهکانی خوی تیایاندا به سهردهبات. ههروهه نهموش ناسکرایه نهم دوو ژینگهیه به تهواوی له یهکتری دابراونین و به بهردهوامی کاریگهری له سهر یهکتر دهنونین. به تیروانینی دیویش چهنده نهم بوشاییهی نیوان نهم دوو ژینگهیه فراوانتریئت هینده فیرگه له سروشتی فیرکاریانهی دور دهکوهیتموه و فیرخووان دهخاته دؤخیکموه ناتوانی نهم جیواو یه تیبیکات، بهممش له فیربوونیکی سروشتی دوری دهخاتهوه.

ژینگهیی کومه لایهتی له یهکهم رۆژی ژیانی ههرو تاکیکموه دهستیپدهکات و تیایا توانسته بنهماییهکانی ژیان وهردهگريئت، تیایا به شیوهیهکی نافورمال له ژیر پرؤسهی پهر وهردهدهایه. دهبیئت فیرگه دهرهفمتیک بیئت بو تاک تا توانای بداتی له سنوره بهرتهسکه لوکالیهکی لیهی هاتوهه بییته تاکیک تا پهیههندییهکی بهرفراوان لهگهله دهوروبهر دروست بکات.

تاك له پرۆسهی بمرکوتنی کومه لایمتیدا چمند ویستگهیهک نهمون دمکات؛ خیزان، شقام، شوینی کار، ریخراو و دهزگای نایینی. همر کهمیک له نیو نهم ژینگاندا دیت و دهچی و همریمکهشیان کاریگهری خوی له سمر کهمایمی و چونییهتی بریاردانی نمو تاکه دادهنیت، دهخاته بمردهم کاردانوهی لیکجودا و لهگهل خویدا نهمه دهگویزیتموه نیو فیرگه و نمرکی فیرگهیه هارمونییهک و ستانداردیکی بریاردانی جیگیر بو تاک بنیاتبنیت. (Godfrey, 1997,p: 11-15)

دیوی له لایمکوه نمرکیک بو پیکهینانی هارمونییهک له نیوان لایمه کاریگهریهکانی همر تاکیک دهخاته نهمستوی فیرگه و پرۆسهی پمورهده، له لایمکی دیکوه داوا دمکات نابیت فیرگه هینده له ژیانی ناسایی کوملگا دابیریت نیوی بوشاییمکی وها له نیوان نهم دوو ژینگهیدا دروستبنیت تاک نمتوانیت به ناسانی لئی تییگات و خوی لهگهلیدا بگونجینیت. نمو بوشاییمی له نیوان ژینگهی فیرگه و کوملگادا هیهه بیمی نامادهکردنی کهمیک که نیایدا فیرخواز به چالاکییه جهستیهکانی بهشاری بکات محال بتوانی همدوو لایمی هوشمکی و جهستی پیکهوه گریدهی و پمورهدهیهکی دروست بو گهمهپیدانی همدوو لایمهکی مروف بگمر بخی. نموهی تاک به همر شیوازیک له شیواز مکان دهگلیته ناو کاری جهستهیهوه، ناتواندیریت نکولی بکریت. چونکه سروشتی مروف له همدوو لایمی جهستی و هوشمکی پیکهاتوه، بهیمکوه گریدراونیشیان و پیویستی به گهمهپیدان و پمورهدهکردنه. نمرکی فیرگهیه به شیوهیهکی پراکتیکانهی پمورهدهیهانه لایمی جاستهیی تاک بارهینیت و بیکاته دهرفمتیک بو گهمهپیدانی لایمی هوشمکی و چاندنی بههای کومه لایمی مروفیانهی پیویست له تاکدا. همر بویه نهمشیاوه له پمورهدهیهکی مودیرندا نهم لایمه نادیده بگریت. (Dewey, 1910,p: 106-107)

له کوملگای مودیرندا بهشیکی زور له ریخراو و دهزگا کومه لایمیهکان به شیوهیهک له ری یاساوه ریخراو ناتوان سنورهکانی کارکردنی خویان بهمزینن، بهلام له کوملگای نهمه سمروری تاک و سنورهکانی له ناستیکی زور نزمی گرنگیپیداندان بویه ریخراو و دهزگا کومه لایمی و کلتوریهکان به ناگایی و بی ناگایی نهم سنورانه دههمزینن. همدیک له دهزگا کومه لایمی و نایینییهکان له بنهمندا باومریان بهم سنورانه نییه و نهمزاندنیشیان و مک کردهیهکی نامورالی نابینن. بهشیکی زور له ریخراو و پارتمکان دهزگای پمورهدهیی تاییمت به خویان هیه و نیایدا تاک له دهموهی پمورهدهی گشتی پمورهده دهکمنوه و زورجاریش نهم پمورهدهیه دژبه پمورهده گشتیهیهکه کمواته ژینگهی کومه لایمی به شیوهیهکی بمردهوام کارلنیک و بمریمکهوتنی لهگهل فیرگهیدا هیهه و محاله بتوانریت نهم کاریگهری و کارلنیکه بوهمستیریت.

باسی دووه: پرۆسهی به فلهسهفهکردنی پمورهده

به دیدی نهمه پنتی سمرهکی نالمباری رهوشی پمورهده و فیرکردن له همریمی کوردستاندا، نهموونی هزری فلهسهفی و کاریگهری لوجیک و فلهسهفهیه به سمر پرۆگرامهکانی خویندن. واته له پرۆسهی پمورهدهی همریمی کوردستاندا کهمترین رول به وانهی فلهسهفه و هزری فلهسهفی پراکتیک دراوه به شیوهیهک دهتوانین بلاین نییه. تمنا له پولی یانزهی بنهمرتی له بهشی نهمهیه یک وانهی تاقانهی فلهسهفه دانراوه. نهمه له کاتیکدا ههم کتیهکه و ههم ناستی گرنگیپیدانی فیرگهکان بهم وانهیه جیگای رهمخیمیکی زوره و ناگریت نهمه به نامادهیهی فلهسهفه له سیستمی

پرومرددا همژمار بکریټ. بمر له همموو شتیک وانہی فلسفہ تائیمت نیہ بہ ہشی ئمہبی بملکو پیومندی بہ همموو فیرخوزیکموہ ہمیہ و لہ ہمدئی بنمادا زیاتر لہ ہمشہ زانستییہکانموہ نزیکہ.

ئوہی پیوموست بہ ئامادہیی فلسفہ لہ سیستمی پرومرددا دہبیت رچاوبکریټ ئوہیہ، پروگرامکانی خویندن و فیکاری دہبیت لہ سمر بنمایمکی فلسفی و لہ ریگہی پرسگہلی فلسفییموہ ناراستہ بکریټ، ئامادگی فلسفہ لہ سیستمی پرومرددا پیومندی ہمیہ بہ ہمدی بناغہی سیستمی پرومردہ و فیکاری، چونکہ لہ بنمادا پرومردہ خوی پروسیسیکی فلسفی معرفییہ، فلسفہ وک کیشمیہکی ژبانی مروقی دہناسیت؛ واتہ ئوہ فلسفہکارانن پرومردہ وک کیشمیہکی ژبانی کومملگا لیتیدمگن و بناغہی دادہریژن و شیواز و مودا و ئامانجکانی دیاری دہکن و پرومردہکارانیش پراکتیکی ئم ئایدیا فلسفی و پرومردہییانہ دہکن. ہمریوہ دارشتی سیستمی پرومردہیی ہمیہ ئامادہیی عہقائیکی فلسفی، دانانی پروگرام ہمیہ ریکاری لوجیکی، سیستم و پروگرامیکی شلوق و نممیوی وک ئوہی ہمریمی کوردستانت بو ہمرہم دہہینیت.

لایمئیکی دیکہی ئامادہیی فلسفہ لہ سیستمی خویندندا پیومندی ہمو دید و ہزرہ فلسفی و لوجیکیہ ہمیہ کہ لہ سمرجم وانہ و پروگرامکانی سمرجم قوناغہکانی خویندندا رنجدہداتموہ، ہیچ وانہیک بہ وانہی وینہ و ہونر و ماتماتیکیشموہ ناتوانن ہمیہ ئم ئامادگیہ ئامانجی خویان ہینکن و تنیا وک زانست و وانہیکی بی چاو و ئامانج بہ فیرخواز دہکن، دہبہ زانیاریک تنیا کلمک دہبن بی ئوہی نیشانہ و مہبستہکانیان ہینکن.

ئم ہمیہکادچوونہی فلسفہ و پرومردہ بہ شیوہیکہ ہمدئیک لہ لیکولمران پنیانواہ فلسفہ و پرومردہ وک دوو روی دراویکن و ناکریټ لہ یمکتری جوودا بکریټموہ. واتہ پروسیمکی پرومردہی بی فلسفہ نابینایہ و ناتوانیت ئوہ ناراستیہ بگریټ کہ پیویستہ بیگریټہمر، لیرموہ فلسفہ وک لایمی تیوری پرومردہ؛ پرومردہش وک لایمی پراکتیکی فلسفہ؛ دہبیرین. گمر ہمانویټ پرومردہمکی پراکتیکی پراگماتیانمان ہبیت؛ دہبیت لہ ری پیومردموہ دووبارہ ہمولی گورین و بنیاتناموہی کومملگا ہداین، لہم بنیاتناموہیہشدا دہبیت ہمیشہ روومو ہاشتر و بالاتر ہروانین، بہلام ئنجامدانی و ہا داخوازی و ہدیہینانی ئامانجیکی وا گرنگ پیویستی بہ ہرچاوری و بناغہیکی پتموی فلسفی ہمیہ؛ تا ئم کارہ گورہمی لہ سمر بنیات ہزیت. بو پیکانی ئم ئامانجہ پیویستہ فلسفہ وک نمخشمروئ ئامانج و مہبستی پروسیہی پرومردہ دیاری ہکات، پرومردہش لہ ژیر روشنایی ئمقل ئم نمخشمریہ جیہجی ہکات. (Augustina as Cited in Walter D., 2003)

بہلام فلسفہ تنیا لہ ریگہی پروگرامی خویندندموہ لہ نیو پروسیہی پرومردہدا جیکہوت ناکریټ، بملکو روشنکردنموہی ماموستایانیش بہ فلسفہ کاریگرمیکی گورہ جیکہوتکردنیدا دروست دہکات. سیکوچکہی فیرخواز، ماموستا، پروگرام پیکموہ دہبیت گرنگیان ہبیریت، چونکہ ئمانہ لہ پیکموہ پیومندیکی دیالکتیکیدان، پروسیہی پرومردہ لہ ئاست و قوناغیکموہ ہمرہ ئاست و قوناغیکی دیکہ بو پیشموہ دہبن. ماموستایان لہ ریگہی میتودی وانہبیزیموہ کاریگرمی گورہ لہ سمر ہزر و ہیرکردنموہی فیرخواز جیدہہیلن، بوہ بہہیزکردن و روشنکردنموہی ماموستایان بہ فلسفہ و تیروانینی پرومردہییانہ ماموستایان بہہیز دہکات و دہیانکاتہ فیکاریکی شیوا. (Augustina as Cited in Godfrey, 2007)

نهج‌ام:

- ۱- سودوهرگرتن له جارنامی جیهانی مافی مرف، بو پاراستنی سنورهکانی نازادی تاک له کومهلگادا.
- ۲- نه‌هینست و هملگرتنی همموو ئوو شتوازه پوره‌ورده نافر میانهی پیچه‌وانه‌ی پوره‌ورده‌ی گشتین.
- ۳- پابمندرندی ده‌زگاکانی راگه‌یندن، ریگری بکمن له بلابوونموه‌ی ئوو تیروانینانه‌ی دژ به بنما پوره‌ورده‌ی و پیکه‌ه‌ژیان و هار مونیته‌ی کومه‌لایه‌تین.
- ۴- ریخستنه‌ی پیموه‌ندیه‌کانی فیرگه و خیزان له سمر بنه‌مایه‌کی مودیرن و پوره‌ورده‌ی.
- ۶- پیویسته له فیرگه‌دا کیشیکی له‌بار بو باره‌ینانی جهسته‌ی فیرخواز ناماده بکریت تاکو فیرخواز نه‌بیت بو چالاکیه جهسته‌ییمه‌کانی روبکاته شوین و ده‌زگاکانی دهر موه‌ی فیرگه.
- ۷- پیویسته کاته‌کانی مانوه‌ی فیرخواز له ناو فیرگه‌دا له ۶-۸ کاتز میتر کهمتر نه‌بیت له رۆژیکدا و تیایدا فیرخواز تنیا به وانه تیوریه‌کانه‌وه سمر قال نه‌کریت.
- ۸- گرنگیدانی تایه‌ت به چالاکیه‌کانی دیده‌وانی و گه‌شتی تایه‌تمه‌ند و هملگه‌ران به چیا و پشکنینی ناوچه و شونموار و ده‌شت و کینگه‌کانی ناوچه‌کانی دهوروبه‌ری فیرگه.
- ۹- گرنگیدان به چالاکیه و مرزشیمکان له نیو ژینگه‌ی فیرگه و شوینه تایه‌تمه‌نده‌کاندا له ژیر چاودیری فیرگه‌دا.
- ۱۰- بنیانانی سیستمیکی توکمه‌ی پوره‌ورده‌ی له پیناو کومهلگایه‌کی هاوسه‌نگ و دیموکراتدا. ئهمش له ریگی چمپاندنی پایه‌کانی دیموکراسیه‌کی راسته‌قینه‌وه و سیستمیکی ئابوری و یاسایی دادپه‌روه‌وه ده‌بیت.
- ۱۱- سیستمیکی پوره‌ورده‌ی پیشکوه‌توو، ده‌بیته هوی گه‌شمپیدانی کومهلگا له سمر جم سیکته‌ره‌کانی ژیاندا.

راسپارده‌کان:

- ۱- پیویسته حکومته‌ی هه‌ریم پلانیکی توکمه‌ی همبیت بو گه‌شمپیدانی پرۆسه‌ی پوره‌وده، به شتویه‌کی هممه‌لایه‌ن بتوانیت سمر جم سیکته‌ره‌کانی بواری پوره‌ورده بگریته‌وه.
- ۲- دانانی پلان و ستراتیجی نۆی بو سیستمی پوره‌ورده که گونجاوبیت له‌گه‌ل داواکاری و پیشکوه‌تته‌کانی سمرده‌م.
- ۳- جمختردن له سمر ئاویته‌کردنی فه‌لسه‌فه له‌گه‌ل سیستمی پوره‌ورده و پرۆگرامه‌کانی خویندن هه‌ر له باخچه‌ی ساوايانوه تاکو دوا قوناغه‌کانی خویندن به سود وهرگرتن له بنما پراگماتییه‌کانی فه‌لسه‌فه.
- ۴- جمختردنه‌وه له سمر لایه‌نی پراکتیکی له پوره‌ورده‌دا نه‌ک تنیا لایه‌نی تیوری، ئه‌وه‌ش به دا‌بینکردنی پیناویستیه‌کان و به‌هیزکردنی توانا مرو‌ییه‌کانی مامۆستایان و پوره‌ورده‌کاران.

پیشنیه‌کان:

- ۱- پیشنهاد ده‌مین حکومته‌ی هه‌ریم بودجه‌یه‌کی شایسته و به‌گۆیره‌ی ستاندارده جیهانییه‌کان بو بواری پوره‌ورده تهرخان بکات و له‌م نیوانه‌شدا گرینگی تایه‌ت به ژینگه‌ی خویندنگاکان و باخچه‌کان بدریت.

٢- له رووى راهيزانى تواناى ماموستايان و راهينرانى پيرومردمى، پيويست دمكات و مزارمى پيرومردم به شيويهيمكى بمردهوام خولى تايهت و سيمينار و ووركشوپى پيرومردمى بو ماموستايان و سمرپمرشتيارانى پيرومردمى بكاموه به نامانجى به ناگابون له گورانكارى و پيشكومتتمكانى بوارى پيرومردم له دنباى مؤديرندا.

ليستى سهرچاوهكان:

يهكهم: به زمانى كوردى

- ١- نهمين، تهما محمد. (٢٠١٢). گرفته پيرومردميهكان. چاپخانهى ئاراس، همولير.
- ٢- النوح، ماعد بن عبدالله. (٢٠١٨). ريزارى ليكولينهوى پيرومردمى (چ ١). و. خالد قادر، چاپخانهى هيفى، سليمانى.
- ٣- نالانى، عزيز. (٢٠١٥). فلسفهى پيرومردم (چ ٢). خانهى چاپ و بلاوكر دنهوى چوارچرا، سليمانى.
- ٤- سمعيد، فايهق. (٢٠٠٤). تيكشكانى بههكانى خونديكار. چاپخانهى رهنج، سليمانى.
- ٥- محمود، عبدالرحمن حمچاوش. (٢٠١٣). پيرومردم له سايهى فلسفهى پيرومردمى نيشتيمانيدا (چ ١). چاپخانهى سمردم، سليمانى.
- ٦- محمدم، نهممد عملى ئهلحاج. (٢٠٠٨). فلسفهى پيرومردم (چ ١). و. طه محمد، دهزگاي چاپ و پمخشى سمردم، سليمانى.
- ٧- قمر داخى، هومر. (٢٠١١). سيستمى فيركارى. دهزگاي چاپ و پمخشى سمردم، سليمانى.

دوهم: به زمانى عهرههه

- ٨- ابراهيم، زكريا. (١٩٦٨). دراسات فى الفلسفة المعاصرة (ط ١). دار مصر للطباعة، مكتبه مصر، القاهرة.
- ٩- ابوبال، محمد سعيد و شرراش انيس عبدالخالق. (٢٠٠١). علم التربية العام - ميادين و فروع (ط ١). دار النهضة العربية، بيروت.
- ١٠- آرمسون، و. ج. رو و جوناثان رى. (٢٠١٣). الموسوعة الفلسفية المختصرة (ط ١). ترجمة: فواد كامل و اخرون، مراجعة و اشراف: زكى نجيب محمود، المركز القومى للترجمة، القاهرة.
- ١١- الاهوانى، احمد فواد. (١٩٨٧). جون ديوى، سلسلة نوابغ الفكر الغربى - ١١ (ط ٣). دار المعارف، القاهرة.
- ١٢- اوفسيانيكوف، م. و ز. سمير نواف. (١٩٧٥). موجز تاريخ النظريات الجمالية (ط ١). ترجمة: باسم السقا، دار الفاربي، بيروت.
- ١٣- بدوى، عبد الرحمن (١٤٢٧). موسوعة الفلسفة (ط ١). دار ذوى القرب، قم.
- ١٤- تارناس، ريتشارد (٢٠١٠). آلام العقل الغربى - فهم الافكار التى قامت بصياغه نظرنا الى العالم (ط ١). ترجمة: فاضل جنكر، العبيكان للنشر وكلمة، ابو ظبى.
- ١٥- جاسم، منتهى عبد (٢٠١١). فلسفة الفن عند جون ديوى - بحوث مؤتمر العراق الفلسفى الخامس ٢٠١١، مجلد ٢، الجامعة المستنصرية، بغداد.
- ١٦- جديدى، محمد (٢٠٠٤). فلسفة الخبرة - جون ديوى نموذجاً (ط ١). مؤسسة الجامعية للدراسات و النشر و التوزيع، بيروت.
- ١٧- الحنفى، عبد المنعم. (١٩٩٩). موسوعة الفلسفة والفلسفة، ج ١ (ط ٢). مكتبه مدبولى، القاهرة.
- ١٨- ديوى، جون (١٩٦٣). الفن خبرة. ترجمة: زكريا ابراهيم، مراجعة و تقديم: زكى نجيب محمود، دار النهضة العربية بالاشتراك مع مؤسسة فرانكلين للطباعة و النشر، القاهرة - نيويورك.
- ١٩- ديوى، جون (بدون سنة الطبع). الديموقراطية و التربية و هو مقدمة فى فلسفه التربية (ط ١). ترجمة: منى عقراوى، لجنة التاليف و الترجمة و النشر، القاهرة.
- ٢٠- ديوى، جون (بدون سنة الطبع). تجديد فى الفلسفة (ط ١). ترجمة: امين موسى قنديل، مراجعة: زكى نجيب محمود، مكتبة الانجلو المصرية، القاهرة.
- ٢١- رايت، وليم كلى (٢٠١٠). تاريخ الفلسفة الحديثة (ط ١). ترجمة: امين موسى قنديل، مراجعة: امام عبد الفتاح امام، دار التنوير، بيروت.
- ٢٢- رسل، برتراند (٢٠١١). تاريخ الفلسفة الغربية ك ٣ - الفلسفة الحديثة. ترجمة: محمد فتحى الشنيطى، الهيئة المصرية العامة للكتاب (د.ط)، القاهرة.
- ٢٣- رسل، بيرتراند (٢٠٠٩). حكمة الغرب (ط ٢). ترجمة: فواد زكريا، ج ٢، عالم المعرفة، الكويت.

- ٢٤- سكريبك، غنار (٢٠١٢). تاريخ الفكر الغربي من اليونان القديم الى القرن العشرين (ط١). ترجمه: حيدر حاج اسماعيل، المنظمة العربية للترجمة، بيروت.
- ٢٥- الشمري، عبد الامير سعيد (٢٠٠٨). الفلسفة الامريكية - براغماتية جون ديوى فى الفكرة والعمل. دار الصنوبر، بغداد.
- ٢٦- شهيد، هيللا (٢٠١٧). الوعى الجمالى بين فلسفتى العلم والبرجماتية (ط١). لبنان-كندا، الرافدين.
- ٢٧- صليبا، جميل (١٣٨٥هـ). المعجم الفلسفى، ج ١ (ط١). دار القربى، قم.
- ٢٨- صليبا، جميل (١٩٨٢). المعجم الفلسفى بالالفاظ العربية والفرنسية والانكليزية واللاتينية. دار الكتاب اللبنانى، بيروت.
- ٢٩- عبدالحفيظ، محمد (٢٠٠٦). الفلسفة والنزعة الانسانية - الفكر البرجماتى نموذجا (ط١). دار الوفاء للطباعة، الاسكندرية.
- ٣٠- كامل، فؤاد (١٩٩٣). اعلام الفكر الفلسفى المعاصر. دار الجبل، بيروت.
- ٣١- كونفورث، موريس (١٩٦٠). البراغماتية والفلسفة العلمية. ترجمة: ابراهيم كبة، منشورات الثقافة الجديدة، بغداد.
- ٣٢- مذكور، ابراهيم (١٩٨٣). المعجم الفلسفى، اصدار مجمع اللغة العربية - الهيئة العامة لشؤون المطابع الاميرية، القاهرة.
- ٣٣- مطر، اميره حلمى (١٩٨٩). مقدمة فى علم الجمال و فلسفة الفن (ط١). دار المعارف، القاهرة.
- ٣٤- مهران، محمد و محمد مدين (٢٠٠٤). مقدمة فى الفلسفة المعاصرة. دار قباء للطباعة والنشر والتوزيع، القاهرة.
- ٣٥- هوندرتس (٢٠٠٥). دليل اكسفورد للفلسفة، ج ١ (ط١). ، ترجمة: نجيب الحيايدى، المكتب الوطنى للبحث و التطوير، بنغازى.
- ٣٦- وولف، ر. (بدون سنة الطبع). فلسفه المحدثين والمعاصرين (ط٢). ترجمة: ابو العلا عفيفى، سلسلة المعارف العامة لجنة التأليف والترجمة والنشر، القاهرة.

سنيهم: به زمانى نينگليزى

- 38- Davies, Stephen and others (2009). Companion to Aesthetics (2nd Ed). Blackwell Companion to Philosophy, Wiley-Blackwell.
- 39- Dewey, John (1916). Democracy and Education. The Macmillan Company.
- Copyright 40- renewed 1944 John Dewey. HTML markup copyright 1994 ILT Digital Classics. URL: http://www.stephenhicks.org/wp-content/uploads/2011/09/dewey_john-poe.pdf.
- 41- Dewey, John (2009). Democracy and Education – complete and unabridged. USA, Feather and Trail Press.
- 42- Dewey, John (1903). Democracy in education - The Elementary School Teacher, The University of Chicago Press, Vol. 4, No. 4, pp. 193-204. URL: http://www.jstor.org/stable/992653?seq=1#page_scan_tab_contents.
- 43- Dewey, John (1910). How We Think. Heath & co publishers, Boston, New York & Chicago. URL: <https://www.gutenberg.org/files/37423/37423-h/37423-h.htm>.
- 44- Dewey: (1909) Moral Principles in Education. Houghton Mifflin Company, Boston. New York· Chicago· Dallas. San Francisco. URL: <http://www.gutenberg.org/files/25172/25172-h/25172-h.htm>.
- 45- Dimova, Yordanka and Kalina Kamarska (2015). Rediscovering John Dewey's Model of Learning Through Reflectiv Inquiry. Problems of Education in 21st Century. University of 46- Plovdiv "Paisii Hilendarski", Plovdiv, Bulgaria, Vol. 63. URL: http://www.scientiasocialis.lt/pec/files/pdf/vol63/29-39.Dimova_Vol.63.pdf.

- 47- Godfrey-Smith P. (1997). Review of *Complexity and the Function of Mind in Nature*, *Philosophy in Review* XVII, No. 1. DOI: https://www.academia.edu/6684086/Philosophy_and_Education_are_two_sides_of_the_same_coin.
- 48- OECD (2013), PISA 2012 Results. What Makes Schools Successful? Resources, Policies and Practices – Volume IV, PISA, OECD Publishing. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264201156-en>.
- 49- Ralf B. Winn (1973). *John Dewey: Dictionary of Education*, Edited by: John Herman Randall (2nd E) Greenwood Press, New York.
- 50- Robert E. Dewey (1977). *The Philosophy of John Dewey*. Martinus Nijhoff, The Hague, Netherlands.
- 51- Uhrmache, P. Bruch (2009). *Toward a Theory of Aesthetic Learning Experiences*. University of Denver, USA, Colorado.
- 52- Walter D. and Heckmann W. (2003) *Kim on Over determination, Exclusion and Nonreductive Physicalism*”, invited contribution to *Physicalism and Mental Causation*, (Exeter, UK: Imprint Academic). DOI: https://www.academia.edu/6684086/Philosophy_and_Education_are_two_sides_of_the_same_coin

Kurdish and Arabic References in English Transelation

- 1- Abd Jasm, Muntaha (2012). Philosophy of Art in John Dewey (Fifth Iraqi Philosophy Canfranc Researches 2011). Vol.2, Al-Mustansryeh University, Baghdad.
- 2- Abdulhafiz, Muhamad (2006). Philosophy and Humanism – Pragmatic Thought a Model (1st Ed). Wafa House for Publishing, Al-Askandaria.
- 3- Abu-Talib, Muhamad Saeed & Rashash Anis Abdulxaliq (2001). Science of General education – it's fields and branches (1st Ed). Arabic Nahda House, Beirut.
- 4- Ibrahim, Zakaria. (1986). Research in contemporary philosophy (1st Ed). Egypt home for printing, Cairo.
- 5- Al-Ahwani, Ahmad Fuaad (1987). John Dewey - the Series Tusks of Western Philosophy (3rd Ed). Vol.11, Knowledge House, Cairo.
- 6- Alani, Aziz (2015). Education Philosophy (2nd Ed). Chwarchra Press and Publish House, Sulaimani.
- 7- Al-Hanafi, Abdulmonem (1999). Encyclopedia of Philosophy and Philosopher (2nd Ed). Vol.1, Madbuli Library, Cairo.
- 8- Al-nuh, Maed bn Abdulla (2018). Educational Research Method. Tr. Khalid Qadir, Hevi Press.
- 9- Al-Shahid, Hila (2017). Esthetic consciousness between Philosophy of Science and Pragmatism (1st Ed). Al-Rafidain, Lebanon – Canada.
- 10- Al-Shamary, Abdulameer Saeed (2008). American Philosophy – Pragmatical John Dewey in Thought and Work. Snawbar House, Baghdad.
- 11- Amin, Taha Muhamad (2012). Education Problems. Aras Press, Erbil.
- 12- Armson W. G. Ro and Jonathan Rey (2013). A Short Encyclopedia of Philosophy (1st Ed). Tr. Fuaad Kamil & others, Revised by Zaki Najib Mahmud, National central of Translation, Cairo.
- 13- Badawi, Abdulrahman (1427H). Encyclopedia of Philosophy (1st Ed). Dawil Al-qurba house, Qum.
- 14- Conforth, Mores (1960). Pragmatism and Philosophy of Science. Tr. Ibrahim Kuba, New Cultural Publishing, Baghdad.
- 15- Dewey, John (1963). Art experience. Tr. Zakaria Ibrahim, Revise and submission. Zaki Najib Mahmud, Nahda Al-Arabia House in Conjunction with Franklin Foundation for printing and Publishing, Cairo – New York.
- 16- Dewey, John (With no Publishing Year). Democracy and Education - it is an Introduction to the Philosophy of Education (1st Ed). Tr. Mata Aqrawi, Committee of Writing, Translation and Publishing, Cairo.

- 17- Dewey, John (With no Publishing Year). Innovation in Philosophy (1st Ed). Tr. Amin Musa Qndil, Revise. Zaki Najib Mahmud, Egypt Anjilo Library, Cairo.
- 18- Hendrich (2005). Oxford Directory of Philosophy (1st Ed). Tr. Najib Al-Hayadi, Vol.1, National Office for Research and Development, Benghazi.
- 19- Jadidi, Muhamad (2004). Expertise Philosophy – John Dewey Model (1st Ed). Majd of the University Foundation for Studies, Publishing and Distribution, Beirut.
- 19- Jasm, Muntaha Abd (2012). John Dewey's Philosophy of Art (Fifth Iraqi Philosophy Canfranc Researches 2011). Vol. 2, Al-Mustansryeh University, Baghdad.
- 20- Kamel, Fuad (1993). The Contemporary Philosophical Thought Scientist. Al-Jabal House, Beirut.
- 21- Madkur, Ibrahim (1983). Philosophy Lexicon. Arabic Language congregation - General Authority for Emiri Printing Press, Cairo.
- 22- Mahmood, Abdulrahman Hama Chawash (2013). Education in the Shadow of National Education. Sardam Press and Publisher, Sulaimani.
- 23- Mahran, Muhamad & Muhamad Madin (2004). An Introduction to Contemporary Philosophy. Qabaa House for Printing and Publishing and Contribution, Cairo.
- 24- Matar, Amira Hilmi (1989). Introduction to Aesthetics and Philosophy of Art (1st Ed). Al-Maarif House, Cairo.
- 25- Muhamad, Ahmad Ali Al-haj (2008). Education Philosophy. Tr. Taha Muhamad, Sardam Press and publisher, Sulaimani.
- 26- Ofsinikove, M. W. Z. Samir Nova (1975). The Short History of Aesthetic Theories (1st Ed). Tr. Basm Al-Saqa, Farabi House, Beirut.
- 27- Qaradaghi, Homer (2011). Education System. Sardam Press and Publisher, Sulaimani.
- 28- Rait, William Kelly (2010). The History of Modern Philosophy (1st Ed). Tr. Amin Musa Qndil, Revise. Emam Abdulfatah Emam, Tanwir house, Beirut.
- 29- Russel, Bertrand (2009). The Western Wisdom (2nd Ed). Tr. Fuad Zakaria, Vol. 2, Kuwait, World of Knowledge.
- 30- Russel, Bertrand: The of Western Philosophy- Modern Philosophy, Tr. Muhamad Fathi al-shneti, General Egypt Body for Books, Cairo 2011.
- 31- Saeed, Fayaq (2004). Destroying Student Values. Sulaimani, Ranj Press.
- 32- Saliba, Jamil (1982). Philosophy Lexicon by Words of Arabic French English and Latin. Lebanon Book House, Beirut.
- 33- Saliba, Jmil (1385H). Philosophy Lexicon (1st Ed). Vol. 1, Qurba House, Qum.

- 34- Skirbak, Ghanar (2012). The History of Western Thought from Greek to Twenty Century (1st Ed). Tr. Haidar Haj Ismaeel, Arabic Committee for Translation, Beirut.
- 35- Tarnas, Richard (2010). Western Thought Mothers, Understand the Thoughts that instruction our thought about the World (1st Ed). Tr. Fazil Jtkar, Al-Abaikan for Publishing and word, Abudabi Al-Ryaz.
- 36- Wolf, R. (With no Publishing Year). Modernists and contemporaries Philosophy (2nd Ed). Tr. Abualaa Afifi, General Knowledge Series, Cairo, Commission on Authorship and Translation and Publishing.